

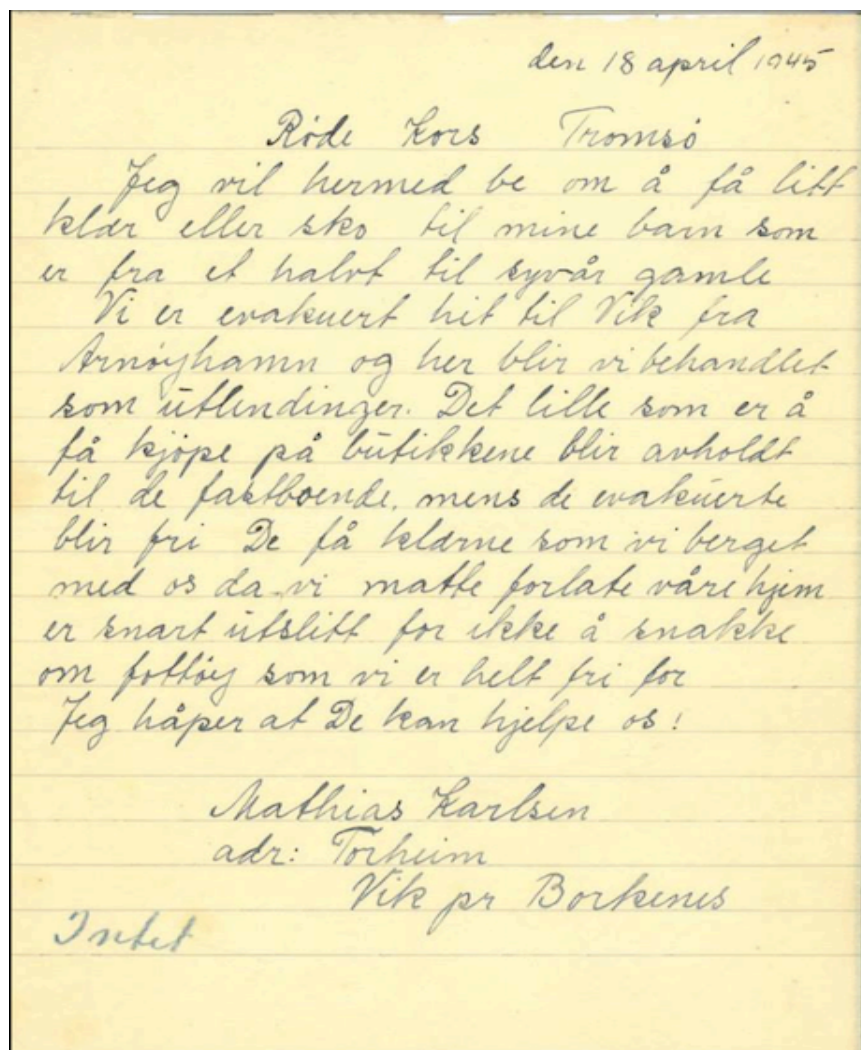
Fortalt fortid

Om formidling av kollektive minner

—

Hege Schanche

DOK-3951: Masteroppgave i dokumentforvaltning, Mai 2016

Takk

Først og fremst ønsker jeg å rette en stor takk til min veileder, Roswitha Skare, som med stødig og kyndig hånd har geleidet meg gjennom hele skriveprosessen fra idé til ferdig oppgave. En stor takk går også til Solbjørg Fossheim og de andre ansatte ved Statsarkivet i Tromsø, som tok meg godt i mot og ga meg nærmest frie tøylar i utstillingsarbeidet. Takk også til medstudent Gaute for fine faglige samtaler underveis, og til Aslaug for korrekturlesning. Sist, men ikke minst, vil jeg takke min snille og tålmodige familie, spesielt Trond, som i perioder har vært alenefar. Jeg hadde ikke kommet i mål uten noen av dere!

Til arbeidet med denne masteroppgaven har studenten mottatt stipend fra Utdanningsfondet ved Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning ved UiT, Norges Arktiske Universitet.

Innholdsfortegnelse

Takk	3
1. Innledning.....	5
1.1 Bakgrunn	5
1.2 Begrepsavklaring og presentasjon av teori.....	7
1.3 Problemstilling	14
2. Praksisperiode ved Statsarkivet i Tromsø.....	14
2.1 Offentlige og private arkiv	15
2.2 Arkivet til Troms Røde Kors	17
2.3 Arkivdagen 2015	22
2.4 Arkivliv	31
2.5 Arkivformidling	32
3. Analyse av Brevet.....	37
3.1 Kulturelt minne og det komplementære dokumentbegrepet.....	37
3.2 En digital betraktning av dokumentets originalitet.....	48
4. Oppsummering.....	52
5. Referanseliste.....	55
6. Vedlegg.....	58

1. Innledning

18. april 1945, Røde Kors Tromsø, Jeg vil her ved be om å få litt klær eller sko til mine barn som er fra et halvt til syvår gamle. Vi er evakuert fra Arnøyhamn og her blir vi behandlet som utlendinger. Det lille som er å få kjøpe på butikkene blir avholdt til de fastboende mens de evakuerte blir fri. De få klærne som vi berget med os da vi måtte forlate våre hjem er svært utslitt for ikke å snakke om fottøy som vi er helt fri for. Jeg håper at De kan hjelpe os! Mathias Karlsen, adr Torheim, Vik på Borkenes.

Sitatet er fra et brev som tilhører arkivet til Troms Røde Kors. Det fins en god del liknende brev i dette arkivet, og de fleste er skrevet mot slutten av andre verdenskrig. Brevskriveren er en av mange tvangsevakuerte som på ordre fra den tyske okkupasjonsmakten høsten 1944 måtte forlate sine hjem på kort varsel og uten å kunne ta med seg mer enn det mest nødvendige av sine eiendeler.

For et par år siden ble dette privatarkivet innlemmet i Statsarkivet i Tromsø sine samlinger. Arkivet ble hentet fra en usikker og fuktig tilværelse til et permanent opphold i et temperert og brannsikkert magasin på campus i Tromsø. Siden det ikke fulgte økonomiske ressurser med arkivet ble det i sin helhet plassert i et magasin uten at det var ordnet og registrert. Som utplassert i praksis fikk undertegnede imidlertid muligheten til å ordne deler av dette arkivet og kom ganske raskt over det siterte brevet som både ble publisert på Statsarkivets Twitter- og Facebook-side, og senere trykt i en lokalavis samt brukt til en utstilling i forbindelse med den årlige Arkivdagen ved Statsarkivet. Publiseringa av brevet (heretter omtalt Brevet) førte til en i arkivsammenheng oppsiktsvekkende stor respons og høstet mange reaksjoner. Derfor har jeg valgt å bruke Brevet gjennom hele oppgaven.

1.1 Bakgrunn

Hvorfor ble akkurat Brevet valgt ut, og hvorfor skulle det vekke så stor interesse? For å svare på det skal jeg først komme inn på oppgavens tema som er formidling av kollektive minner. Høsten 2014 hadde fjernsynskanalen NRK en lengre sending i forbindelse med 70-årsmarkeringa av tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms i 1944, altså mot slutten av andre verdenskrig. Den fire timer lange fjernsynssendinga hadde tittelen *Høsten de mistet alt*. NRK hadde invitert både fagfolk og tidsvitner til å dele informasjon og historier, og innimellom sendte de innslag der de spurte tilfeldige mennesker på gata om hva de visste om

denne hendelsen. Svarene de fikk vitnet om at kunnskapen om hendelsen var lav, dersom man ikke hadde egne erfaringer eller familiær kjennskap til hendelsen fra før. Jeg så på programmet med stor interesse, ikke minst fordi jeg hadde hørt mange historier om tvangsevakueringa fra min egen familie. I dag er det nesten ingen familiemedlemmer igjen av dem som opplevde denne dramatiske hendelsen, noe som fikk meg til å tenke på hvilke spor som finnes av minnene de hadde. Hvilke minner formidlet de videre, hvilke minner ble valgt bort og hva husker resten av familien av det de fortalte? Min farfars historier kan man finne i både bøker, artikler og på tv-opptak, mens min farmors minner lever som litt vage historier fortalt etter hukommelsen av hennes barn og barnebarn. Disse spørsmålene og tankene frembragte et ønske om å se nærmere på fenomenet minner i et større perspektiv, nærmere bestemt kollektive minner med utgangspunkt i den dramatiske hendelsen som berørte en hel befolkning, samt formidlingen av disse minnene. En ting er den enkeltes minner, men de store overordnede fortellingene, altså de kollektive minnene er også interessante å se på: *hva* er det som fortelles, *hvem* forteller og *hvordan* formidles disse fortellingene? Dette er spørsmål jeg kommer tilbake til. I den sammenhengen vil det også være interessant å se på om Brevet er representativt for den kollektive historien om tvangsevakueringa eller om det kanskje heller bør stå for seg selv? Brevet er skrevet med penn på papir, men hva gjør formidlingsmåten med brevet? Ganske tilfeldig har det blitt trukket ut blant andre håndskrevne brev fra en mappe i en boks i en pappeske og publisert på sosiale medier, i avis, trykt på en plakat og sirlig lagt inn i et monter før det igjen ble lagt tilbake i mappen. Det er altså tatt ut av sin sammenheng og blitt satt inn i nye, ulike kontekster. Hva gjør det med Brevet som dokument?

Hva ønsker jeg å si med Brevet? Jo, at det i likhet med andre dokumenter mer eller mindre kan leve et liv i all "hemmelighet" eller i all offentlighet, at de hentes frem ut fra hvilken historie som ønskes formidlet og at formidlingsformen gjør noe med dokumenter. Jeg ønsker også å si noe om at valg av dokumenter i formidlingssammenheng kan være med å både bekrefte og utfordre det man ønsker å minnes, og at formidleren i så måte har en form for makt eller kontroll over historien. Til dette kommer jeg til å ta frem dokumentteoretikerne Paul Otlet, Suzanne Briet og Niels Windfeld Lund, samt minneteoretikerene Maurice Halbwachs, Aleida Assmann og Astrid Erll for å belyse mine poenger. Walter Benjamins teori om aura og originalitet vil også bli drøftet i analysedelen av oppgaven. I tillegg til en dokumentanalyse av Brevet kommer jeg også til å ta med erfaringa med å planlegge og gjennomføre en utstilling ved Statsarkivet der ovennevnte brev også fikk en betydelig plass.

1.2 Begrepsavklaring og presentasjon av teori

Nedenfor kommer jeg til å gi en kort presentasjon av teori som jeg kommer til å benytte i oppgaven underveis, men først kommer noen begrepsavklaringer på nøkkelbegreper som blir brukt i oppgaven; tvangsevakuering, dokumentbegrepet og kollektive minner.

Med **tvangsevakueringa** mener jeg den hendelsen som den tyske okkupasjonsmakten iverksatte høsten 1944. Andre verdenskrig gikk mot slutten i nord da sovjetiske styrker startet en massiv motoffensiv. Tyskerne bestemte seg da for å gjøre det sovjetiske framrykket vanskeligere ved å bruke den brente jords taktikk, det vil si at alle hus og bygninger skulle brennes før den sovjetiske hæren kom. Ordre fra Adolf Hitler og Reichskomisar Terbhoven ga de tyske styrkene klar beskjed, og dette var ett av flere opprop som ble distribuert til befolkninga i Finnmark og Nord-Troms da det viste seg at de færreste ønsket å forlate sine hjem frivillig (denne befalingen utgikk 28. oktober 1944):

På grunn av befolkningens ringe beredvillighet til frivillig evakuering har der Führer samtykket Reichkommisars forslag og befalt at hele den norske befolkning østenfor Lyngenfjorden for sin egen sikkerhets skyld skal tvangsevakueres og alle boliger nedbrennes, resp. ødelegges. Øverstkommanderende for Nord-Finland er ansvarlig for at Führerbefalingen gjennomføres hensynsløst. Medlidenhet med befolkningen er ikke på sin plass. (Johansen, 2013, s. 42)

Tvangsevakueringa berørte i overkant av 70 000 mennesker. I boka *Brent land* har Elisabeth Johansen ført opp ødeleggelsene i tall:

12 000 bolighus, hvorav 6000 gårdsbruk, 500 større og mindre industrielle bedrifter, alle transportmidler, all buskap, 20 kirker, 15 prestegårder, 150 skoler, 21 medisinske anstalter med 578 senger og 200 fiskebruk gikk med. 350 større fiskefartøy med fiskeredskaper og flere tusen småbåter ble ødelagt (...). 180 fyr ble ødelagt. 22 000 telegrafstolper, 12 telegrafstasjonsbygninger og mange telefonstasjoner i private hjem, 11 televerksbygninger og alle abonnentanlegg unntatt fire ble ødelagt. I tillegg 350 store og mellomstore bruere samt veidekker, stikkrenner, snøskjermer, pløger og maskiner, 118 elektrisitetsverk, 1066 elektriske motorer og ca. 430 km luftledning og kabler. Kaier og havneanlegg er ikke med i oversikten – men en stor del av dette gikk med også, i noen områder ble alle ødelagt (Johansen, 2013, s. 58-60).

Tvangsevakueringa var altså en omfattende hendelse som rammet svært mange, og som følgelig har skapt mange minner. Bruken av begrepet tvangsevakuering kan diskuteres. Det hadde kanskje vært mer riktig å bruke begrepet deportasjon i betydning forvisning/bortvisning om denne hendelsen, men som man kan se av ovennevnte sitat ble tvangsevakueringa et begrep som ble brukt fra begynnelsen av prosessen og som ser ut til å ha blitt godt innarbeidet

både skriftlig og muntlig i ettertid. Arvid Petterson beskriver bruken av begrepet i boka *Fortiet fortid*:

Mange ord og uttrykk fra krigstiden har festet seg godt i folks minne. Enkelte har ved samtaler og intervju understreket at de ble ført bort fra sine hjemsteder med tvang. Ved å bruke uttrykket evakuering sier man at folk flyttet frivillig, slik nazistene gjerne ga inntrykk av i sin propaganda. For å understreke at folk ikke flyttet frivillig, ønsker mange at ordet tvang skal brukes sammen med evakuering (Petterson, 2008, s. 56).

I kjølvanet av tvangsevakueringa finner man dokumenter fra denne tiden spredt rundt i mange arkiv over hele landet. Men hva er et dokument og kan minner være dokumenter? Svetlana Aleksijevitsj skriver om dokumenter i boka *Krigen har intet kvinnelig ansikt*:

Dokumenter er levende vesener, de forandrer seg og vakler sammen med oss, fra dem kan vi stadig hente frem noe. Noe nytt og noe vi trenger akkurat nå. I dette øyeblikk. Hva er det vi leter etter? Som oftest er det ikke heltedåder og heltemot, men det lille menneskelige, det mest interessante og nærmeste (Aleksijevitsj, 2015, s. 17).

Det innledende Brevet er kanskje et eksempel på en type dokument som Aleksijevitsj beskriver; menneskelig, interessant, nært. Brevet er imidlertid ikke det eneste dokumentet som blir omtalt i oppgaven, og jeg vil nå gå nærmere inn på dokumentbegrepet og det faktum at oppgaven omhandler forskjellige dokumenttyper knyttet til kollektive minner. De fleste vil kanskje assosiere minner med enten noe som finner sted i egne tanker eller drømmer eller som man også kan snakke om eller nedtegne. Dokumenter er også tradisjonelt knyttet til det skriftlige, men slik har det ikke alltid vært, og det trenger ikke nødvendigvis være slik heller når man ser på opprinnelsen og utviklinga av dokumentbegrepet:

The word document and its Latin predecessor, documentum, was from its beginnings in antiquity not only something to be held in hand or a piece of written evidence. It was primarily related to teaching and instruction. In 1214 the Latin form documentum is registered as meaning example, model, lecture, teaching, and demonstration. The word document until the seventeenth century meant primarily “ce qui sert a` instruire, enseignement, leçon” (something serving the act of instruction, teaching, and giving a lecture). An oral lecture or instruction could be a document and may indeed have been the norm and prototype of a document (Lund og Skare, 2010, s. 1632).

At dokumentbegrepet fra tidlig av i så stor grad var knyttet til en muntlig tradisjon virker å være nesten glemt, kanskje fordi begrepet i senere tid har fått andre og mer fremtredende betydninger, ikke minst skriftlig. Dette gjelder spesielt fra opplysningstiden på 1700-tallet og fremveksten av offentlig byråkrati: «From the beginning of European modernity and

enlightenment a document is first and foremost a written object stating and proving transactions, agreements, and decisions made by citizens» (Lund og Skare, 2010, s. 1632). Dokumentbegrepet ble også brukt om bevis, slik det fremdeles brukes i rettsvesenet, og essensen i begrepet var at dokumenter skulle handle om skriftlig, sann kunnskap. Dette gjaldt også etter hvert ikke bare i samfunnet generelt, men også innen vitenskapen: man måtte kunne fremvise empiri i form av skriftlig, sann og etterprøvbar kunnskap.

Fra rundt begynnelsen av 1900-tallet hadde etableringen av mange vitenskapelige institusjoner og internasjonale vitenskapelige tidsskrifter samt tekniske nyvinninger fått antallet publikasjoner til å vokse betydelig. Dette førte til behov for å organisere publikasjoner med tanke på bl.a. å samle, bevare, ordne, kopiere og spre publikasjoner. Det var under denne utviklingen at man begynte å interessere seg for dokumentteori og dokumentbegrepet. To sentrale bidragsyttere til dokumentteorien er Paul Otlet og Suzanne Briet. Otlet tok utgangspunkt i bibliografi og bibliotek da han foreslo en definisjon av dokumentbegrepet gjennom hans *Traté de documentation* i 1934, men han innlemmet også objekter i dokumentbegrepet i følge Michael K. Buckland: «Graphic and written records are written representations of ideas or of objects, he wrote, but the *objects themselves* can be regarded as "documents" if you are informed by observation of them. As examples of such "documents," Otlet cites natural objects, artifacts, objects bearing traces of human activity (...), explanatory models, educational games, and work of art» (Buckland, 1997, s. 804).

Otlet skrev også om minner som dokumenter, men da i betydning minnenes utilstrekkelighet som dokumenter:

Today Documentation is understood to mean bringing into use all of the written or graphic sources of our knowledge as embodied in documents of every kind, though chiefly printed texts. (...) Knowledge and impressions would last for only a limited time without the help of graphic documents to capture and hold them fast because *memory* alone is insufficient for recollection (Lund og Skare, 2010, s. 1633).

I 1951 utga den franske dokumentaristen Suzanne Briet manifestet: *Qu'est-ce que la documentation?* (*Hva er dokumentasjon?*). Manifestet kan leses som et bidrag til definisjonen av hva et dokument er. Briet tar utgangspunkt i French Union of Documentation Organizations definisjon av hva et dokument er: «All bases of materially fixed knowledge, and capable of being used for consultation, study, and proof» (Briet, 2006, s. 10), og utdyper:

Is star a document? Is a pebble rolled by a torrent a document? Is a living animal a

document? No. But the photographs and the catalogues of stars, the stones in a museum of mineralogy, and the animals that are catalogued and shown in a zoo, are documents (Briet, 2006, s. 10).

I følge Briet er et dokument et bevis på fakta: «Et dokument er alle fysiske og symbolske tegn, konservert eller registrert, med det formål å representere, rekonstruere/vise et fysisk eller konseptuelt fenomen» (Buckland, 1997, s. 806). Hovedpoenget er at dokumentasjon ikke nødvendigvis skal konsentrere seg om tekst, men om tilgang til bevis. Briet tar utgangspunkt i dokumenter som fysiske objekter, men hun er ikke så opptatt av hvilken form de har så lenge de viser til sann kunnskap.

Briet kaller de fysiske objektene ”initial objects” (Briet, 2006, s. 11), en slags konkrete manifestasjoner som har en fysisk forbindelse med det objektet de representerer. Ved hjelp av et eksempel med en antilope viser hun hvordan ”secondary objects” blir skapt som avleggere av dette første dokumentet: Hun ser for seg at en ny antilopeart oppdages og fanges i Afrika og forestiller seg hvordan et eksemplar av arten fraktes til Europa, hvordan dette skaper skriverier i media, at det vekker vitenskapelig interesse og oppmerksomhet, at dyret plasseres i et bur og stilles ut, og at når det dør blir utstoppet og utlånt i utstillingssammenheng, at lyden det lager tas opp på lydbånd, osv. – alt dette er sekundære objekter som peker mot det opprinnelige eller primære objektet, antilopa.

Niels Windfeld Lund har den senere tid, med utgangspunkt i dokumentbegrepets etymologi og historie, kommet fram til følgende definisjon:

Based on the conceptual history of the word document as well on its etymological roots, I will define a document in the following way: *any results of human efforts to tell, instruct, demonstrate, teach or produce a play, in short to document, by using some means in some ways* (min uthevelse). In this way, the concept becomes extremely broad. Almost anything can be a document. At the same time, it can be very specific (Lund, 2010, s. 743).

Med bakgrunn i dokumentbegrepet og Lunds definisjon kan man si at minner er dokumenter, men ikke nødvendigvis i seg selv. Dersom minnene bare befinner seg i tankene vil de før eller senere forsvinne. Minnene må uttales, på en eller annen måte nedtegnes, manifesteres og på et eller annet vis tilgjengeliggjøres før de kan kalles dokumenter: «(...) no human efforts to tell, etc. no human communication will succeed if there are no results, no documents, to interpret or be impressed by» (Lund, 2010, s. 744).

Lund har også utviklet det han kaller det komplementære dokumentbegrep. Med dette begrepet mener han at man kan se på et dokument fra tre vinkler som til sammen skaper en komplett deskriptiv framstilling av et dokument: «That means that the document does not partly carry one of these three features, but it is 100% a physical phenomenon, 100% a social phenomenon, and 100% a mental phenomenon» (Lund og Skare, 2010, s. 1638).

Med det mener Lund at ethvert dokument er både fysisk, sosialt og mentalt: «The core issue is how these dimensions are interacting with each other in different ways, depending on the physical, social, and mental environments in which documentation takes place» (Lund og Skare, 2010, s. 1638)

Jeg kommer tilbake til Lunds komplementære dokumentteori i analysedelen i oppgaven. I analysedelen kommer jeg i tillegg også nærmere inn på det digitale dokumentet. Her kommer jeg til en viss grad å bruke David M. Levys definisjon og teori om digitale dokumenter samt Walter Benjamins teori om hva fravær av aura gjør med dokumenters autentisitet og originalitet, og om hvordan disse tankene fra 1936 fremdeles kan ha relevans i en digital virkelighet i 2015.

Begrepet kollektive minner har jeg hentet fra den franske sosiologen Maurice Halbwachs. I 1941 utga han boken *Les Cadres sociaux de la mémoire*, senere oversatt til engelsk med tittelen *On collective memory*. Halbwachs ønsket å undersøke hvordan vi ved hjelp av mentale nåtidsbilder rekonstruerer fortiden vår. Hans hovedtese er at minner er sosialt betingede, at de ikke skapes i et vakuum, men i et sosialt fellesskap: «Yet it is in society that people normally acquire their memories. It is also in society that they recall, recognize, and localize their memories» (Halbwachs, 1992, s. 38). Det er ikke en dikotomi mellom individuelle og kollektive minner i Halbwachs minneteori, han hevder snarere at den ene formen manifesterer den andre: «One may say that the individual remembers by placing himself in the perspective of the group, but one may also affirm that the memory of the group realizes and manifests itself in individual memories» (Halbwachs, 1992, s. 40). Halbwachs ville si noe om epokegjørende minner, og selv om boka han skrev kom ut i begynnelsen av andre verdenskrig, kan man forestille seg at den på et senere tidspunkt kunne ha brukt eksempler fra både andre verdenskrig og tvangsevakueringa: «Collective frameworks are (...) precisely the instruments used by the collective memory to reconstruct an image of the past which is in accord, in each epoch, with the predominant thoughts of the society» (Halbwachs, 1992, s. 40).

Det begynner å bli noen år siden Halbwachs verk om kollektive minner ble utgitt, men det har likevel blitt et referanseverk for de fleste av nåtidens minneforskere. Det er imidlertid ikke like vanlig å bruke begrepet kollektive minner lenger. Astrid Erll, f.eks., har valgt å bytte ut kollektive minner med kulturelle minner. I publikasjonen *Cultural Memory Studies* foreslår Erll en definisjon av kulturelle minner: «the interplay of present and past in socio-cultural contexts» (Erll, 2008, s. 2). Denne definisjonen er en svært bred fordi:

Such an understanding of the term allows for an inclusion of a broad spectrum of phenomena as possible objects of cultural memory studies – ranging from individual acts of remembering in a social context to group memory (of family, friends, veterans, etc.) to national memory with its ”invented traditions”, and finally to the host of transnational *lieux de mémoire* such as the Holocaust and 9/11 (Erll, 2008, s. 2).

Grunnen til at Erll og andre minneteoretikere som Aleida Assmann (som jeg kommer tilbake til lengre ned i kapittelet) har valgt å bytte kollektive minner med kulturelle minner, er at Erll for det første mener bruken av begrepet kollektiv har vært og fremdeles bærer preg av å være kontroversiell og at de kan gi gale assosiasjoner. For det andre mener hun at begrepet kulturelle minner: «(...) accentuates the connection of memory on the one hand and socio-cultural context on the other» (Erll, 2008, s. 4), altså at begrepet fremhever både tilknytninga til minner og den sosiokulturelle konteksten. Videre ønsker hun å knytte begrepet kulturelle minner til den tyske tradisjonen av kulturstudier (Kulturwissenschaft) og til antropologien der kultur defineres som «(...) a community’s specific way of life, led within its self-spun webs of meaning (...)» (Erll, 2008, s. 4). Samtidig, i sin interdisiplinære form vil ikke Erll ta helt avstand til begrepet kollektive minner, og mener at man kan bruke både kollektive, kulturelle eller sosiale minner: «”Cultural” (or, if you will, ”collective,” ”social”) memory is certainly a multifarious notion (...)» (Erll, 2008, s. 1).

I Melding til Stortinget nr. 7, *Arkiv* har Kulturdepartementet valgt å bruke den samme formuleringa som Halbwachs: «Arkiva er vårt felles, kollektive minne som blir forvalta av samfunnet» (Meld. St. 7 (2012-2013) Arkiv). I denne oppgaven vil jeg fortrinnsvis bruke begrepet kollektive minner.

Erll problematiserer også forholdet mellom individuelle og kollektive minner: «The concept of ”remembering” (a cognitive process which take place in individual brains) is methaphorically transferred to the level of culture» (Erll, 2008, s. 4). Hun mener altså at man

må skille mellom to nivåer der kultur og minner krysses: «(...) the individual and the collective on one hand, and the levels of the social and the medial on the other» (Erlil, 2008, s. 5).

Jeg kommer tilbake til Astrid Erlil i analysedelen av oppgaven, og da spesielt med Erlils intra-, inter- og plurimediale analysenivå som jeg kommer til å bruke til å analysere det innledende siterte Brevet.

Aleida Assmann har også forsket på forholdet mellom individuelle og kollektive minner, og hun mener at man må ta utgangspunkt i glemselen, ikke minnene:

When thinking of memory, we must start with forgetting. The dynamic of individual memory consist in a perpetual interaction between remembering and forgetting (...). In order to remember some things, other things must be forgotten. Our memory is highly selective. Memory capacity is limited by neural and cultural straints such as focus and bias. It is also limited by psychological pressures, with the effect that painful or incongruent memories are hidden, displaced, overwritten, and possibly effaced. On the level of cultural memory, there is a similar dynamic at work. The continuous process of forgetting is part of social normality. As in the head of the individual, also in the communication of society much must be continuously forgotten to make place for new information, new challenges, and new ideas to face the present and the future (Assmann, 2008, s. 97).

Hun peker også på det faktum at minner kan være materielle og forgjengelige: «Not only individual memories are irretrievably lost with the death of their owners, also a large part of material possessions and remains are lost after the death of a person when households are dissolved and personal belongings dispersed in flea markets, trashed, or recycled» (Assmann, 2008, s. 97).

Videre oppsummerer Assmann to viktige aspekter: formidling og lagring av kollektive minner:

Cultural memory, then, is based on two separate functions: the presentation of a narrow selection of sacred texts, artistic masterpieces, or historic key events in a timeless framework; and the storing of documents and artifacts of the past that do not at all meet these standards but are nevertheless deemed interesting or important enough to not let them vanish on the highway to total oblivion (Assmann, 2008, s. 101).

Jeg kommer tilbake til Aleida Assmann i kapittelet om arkiv og arkivformidling.

I tillegg til Astrid Erlls medieteorier i analysedelen kommer jeg også til å ta med Walter Benjamins teori om reproduerte dokumenters fravær av aura i den mekaniske tidsalder, men da med utgangspunkt i den digitale utgaven av Brevet. Kan man bruke en teori fra 1936 på et dokument publisert på Facebook i 2015? I den forbindelse vil jeg også ta med David M. Levys definisjon og teori om digitale dokumenter samt en artikkel av Jay David Bolter, Blair MacIntyre, Maribeth Gandy og Petra Schweitzer (*New Media and the Permanent Crisis of Aura*) som nettopp tar utgangspunkt i Walter Benjamins teori om aura sett i sammenheng med digital teknologi og nye medieformer.

1.3 Problemstilling

Jeg er altså opptatt av utvelgelsesprosessen når kollektive minner formidles, hva som formidles, måten det formidles på og hvordan dette mottas av publikum: Gjennom praksis og utstillingsarbeid ved Statsarkivet i Tromsø, litteraturstudier og analyse av utstilling og enkeltdokumenter ønsker jeg å undersøke følgende:

- Hvilke kriterier ligger til grunn for formidling av privatarkiver via Statsarkivet og hvordan håndteres dette?
- Hva gjør formidlingsformen med dokumentene som formidles?
- Hvordan påvirker publiseringsmediet formidlete dokumenter?

For å gå i dybden på temaet har jeg brukt to fremgangsmåter: litteraturstudier og praksis, med sterkest vektlegging på sistnevnte. Gjennom knappe tre måneder høsten 2015 var jeg hospitant ved Statsarkivet i Tromsø. Her fikk jeg både et innblikk i det daglige arbeidet ved denne dokumentinstitusjonen gjennom deltakende observasjon, samt at jeg fikk delta i prosessen fra idé og fram til ferdig utstilling og arrangement i forbindelse med den årlige Arkivdagen. Dernest fulgte litteraturstudier, og her har jeg konsentrert meg rundt tre temaer: minneteori, dokumentteori og til en viss grad litteratur om tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms i 1944.

2. Praksisperiode ved Statsarkivet i Tromsø

«The archive is the basis of what can be said in the future about the present when it will have become the past» (Assmann, 2008, s. 102).

Som en del av masterstudiet ved faget dokumentforvaltning ved Universitetet i Tromsø inngår praksis ved en dokumentinstitusjon som en obligatorisk del. Med tanke på temaet for oppgaven var det nærliggende å kontakte Statsarkivet i Tromsø, og tilfældighetene ville det slik at de hadde et uordnet privatarkiv som blant annet skulle inneholde dokumenter fra tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms. Dette var arkivet til Troms Røde Kors som jeg kommer tilbake til i kapittel 3.2.

2.1 Offentlige og private arkiv

Statsarkivet i Tromsø er en del av Arkivverket som igjen består av Riksarkivet og åtte statsarkiv, hvorav Statsarkivet i Tromsø er et av dem, samt Samisk arkiv og Norsk helsearkiv. I følge arkivverket.no har Arkivverket følgende mandat: «Arkivverkets viktigste oppgaver er å ta vare på arkivmateriale fra statlige virksomheter, gjøre materialet tilgjengelig for bruk, føre tilsyn med arkivarbeidet i staten, fylkeskommunene og kommunene og bidra til at private arkiver blir tatt vare på» (www.arkivverket.no). Arkivet til Troms Røde Kors er et eksempel på et privatarkiv som således har havnet under Statsarkivets vinger. Videre står det å lese på Arkivverkets sider om privatarkiv: «Privatarkiver er arkiver som er skapt i privat sektor. Men privat sektor er så mangt, og begrepet ”privatarkiv” er derfor en temmelig uensartet gruppe arkiver med store innbyrdes forskjeller, både når det gjelder opphav, omfang og struktur» (www.arkivverket.no). Deretter deles privatarkiver opp i flere kategorier; bedriftsarkiver, organisasjonsarkiver, institusjonsarkiver, personarkiver, samlinger, legatarkiver, utvalgsarkiver og så fins det en kategori som omhandler arkiver i grenselandet mellom det private og det offentlige. Siden Røde Kors er en organisasjon hører arkivet deres mest sannsynlig under kategorien organisasjonsarkiv, herunder ideelle organisasjoner. Røde Kors omtaler seg selv som: «(...) en humanitær hjelpeorganisasjon basert på frivillig medlemskap og er ikke på noen måte tilskyndet av et ønske om økonomiske fordeler. Røde Kors har frivillige over hele verden som bruker av sin tid for å hjelpe mennesker i sårbare livssituasjoner». Røde Kors' viktigste prinsipp er humanitet:

Røde Kors er grunnlagt ut fra ønsket om upartisk å bringe hjelp til de sårede på slagmarken. Både i sitt internasjonale og nasjonale arbeid streber Røde Kors etter å forebygge og lindre menneskelig lidelse. Organisasjonens formål er å beskytte liv og helse og sikre respekt for enkeltmennesket. Røde Kors arbeider for å fremme gjensidig forståelse, vennskap, samarbeid og varig fred mellom alle folk (This is The Norwegian Cross/Dette er Røde Kors, u.å.).

Om organisasjonsarkiver står det å lese i boka *Privatarkiver; Bevaring og tilgjengeliggjøring*:

Organisasjoner, lag og foreninger er sammenslutninger av personer som arbeider for å fremme felles interesser eller felles mål. Kategorien omfatter blant annet politiske partier, næringslivsorganisasjoner og fagforeninger, ideelle organisasjoner og interesseorganisasjoner av mange slag, samt ulike organisasjoner som har sprunget ut av spesielle situasjoner; kampanjeorganisasjoner eller såkalte *ad hoc*-foreninger (Lange m.fl., 2001, s. 18).

Hvorfor skal Statsarkivet også ta vare på private arkiver? Om det skriver de: «Selv om Arkivverkets oppgaver primært er knyttet til de offentlige arkivene, har vi i tillegg også en klar forpliktelse overfor privatarkiver med betydning for vår historie og vår nasjonale selvforståelse. Denne forpliktelsen kommer blant annet til uttrykk i arkivloven og i Riksarkivarens retningslinjer for arbeidet med arkivlover» (www.arkivverket.no). I arkivloven finner vi følgende formulering om privatarkiv:

§ 13. Oversyn og registrering.

Riksarkivaren skal

- a. halda oversyn over verneverdige privatarkiv
- b. føra register over privatarkiv som er tekne vare på av offentlege og private oppbevaringsinstitusjonar

Riksarkivaren kan registrera visse privatarkiv som særskild verneverdige. Melding om slik registrering skal sendast arkiveigaren (Arkivlova, Kapittel III. Private arkiv).

I den nevnte boka *Privatarkiver* er det et kapittel som handler om utvelgelse av arkivskapere. Her kommer man litt nærmere inn på kriterier som bør ligge til grunn når Arkivverket overtar privatarkiver:

Som et generelt og grunnleggende kriterium for arkivbevaring ser en gjerne etter arkivskapers samfunnsmessige betydning. En arkivskaper som har hatt en ledende eller landsdekkende virksomhet innenfor sitt felt, vil alltid være interessant for en sentral arkivinstitusjon. På samme måte kan samfunnsmessig betydning vurderes ut fra en regional eller lokal synsvinkel (Lange mfl., 2001, s. 87).

Jeg spurte statsarkivaren ved statsarkivet i Tromsø om hvorfor hun ønsket å innlemme arkivet til Troms Røde Kors i Statsarkivet. Svaret var at hun mente at dette var et interessant og viktig arkiv med tanke på den samfunnsinnsatsen organisasjonen har gjort lokalt for mange mennesker gjennom mange år. Det bør her også nevnes at arkivet inneholder dokumenter helt fra stiftelsen av Troms Røde Kors og alle dets mange lokallag, og fram til midten av 2000-tallet.

For øvrig fins det en god del privatarkiver i Statsarkivets magasiner, og i likhet med arkivet til Troms Røde Kors er mange av dem usorterte og uordnet. Interessant nok uttrykte de ansatte

ved Statsarkivet at de syntes dette var spennende arkiver i all sin uoversiktighet: «Det er i privatarkivene vi finner de største skattene», som en av de ansatte sa. Privatarkivene representerer altså et slags velkomment kaos i de ellers så ryddige statlige arkivene, og dette kaoset kan også by på potensielt gode funn i formidlingsøyemed.

2.2 Arkivet til Troms Røde Kors

Arkivet til Troms Røde Kors er som tidligere nevnt stort, og da det ble levert befant det seg ikke i et system som passer til måten arkivverket anvender. Riksarkivet har utarbeidet egne detaljerte prinsipper for ordning og katalogisering av arkiv, men disse berører ikke privatarkiv. Røde Kors-arkivet manglet også arkivnøkkel, noe som vil gjøre det mer utfordrende å lete i arkivet og knytte dokumenter i arkivet sammen. I følge Arkivverket er en arkivnøkkel «(...) et system for ordning av sakarkiv basert på ett eller flere ordningsprinsipper. Arkivnøkler viser inndelingsprinsipper og rekkeordningssystemer og bruker vanligvis et ordningsprinsipp med inndeling etter emne» (www.arkivverket.no) Jeg hadde med andre ord ikke mulighet til å ordne ferdig dette arkivet på ti uker, kun deler av det. I tillegg til mangel på system og arkivnøkkel fulgte det heller ingen økonomiske ressurser med arkivet, noe som medfører at det ikke vil bli prioritert ordnet av Statsarkivet siden de heller ikke har ressurser til rådighet til denne typen ordningsarbeid. Statsarkivet blir da på den ene siden kun et oppbevaringssted for privatarkivene, men på den andre siden får privatarkivene en trygg og temperert tilværelse for ettertiden.

Helt konkret finner man arkivet til Troms Røde Kors fordelt på 105 pappesker pent plassert og fordelt på hyller i et av Statsarkivets magasiner som ligger noen etasjer under selve administrasjonsbygget. Da arkivet ble levert til Statsarkivet fulgte det med en liste med en oversikt over arkivets innhold samt en vedlagt prioriteringsliste over hvilke dokumenter Røde Kors anså som mer viktige enn andre. I tillegg lagde en av de ansatte ved Statsarkivet en liste med en grovsortering av arkivets innhold sett med arkivverkets ordningsprinsipper. Det kalles for en hjelpeliste og gir en god oversikt over hva man kan finne hvor. Med listen for hånd henter man rett og slett det man vil ordne i arkivet til et ordningsrom som er større enn et kontor og der man har det man trenger av verktøy for å ordne arkivet: støvfjerner, papirremser, mapper, esker, hyller, traller, med mer. Det første man gjør med dokumentene er å "rense" dem: det vil si fjerne alt som kan være skadelig for dokumentene. Binders, stifter, spesielt eldre utgaver som ruster, lim, plast - ting som på sikt vil kunne ødelegge dokumentene. Fotografier legges i separate syrefrie konvolutter uten lim. Dokumenter med

påførte gule post it-lapper må det tas kopi av før lappene tas av. Alt dette og mere til gjøres for å kunne gi dokumentene lengre liv.

Etter rensing skal dokumentene legges i syrefrie mapper og bokser før det påføres hvilke serier de tilhører: korrespondanse, tidsskrift, foto m.m., det vil si at man oppretter et word-dokument med beskrivelse av innholdet og hvilken serie de tilhører. Senere kan denne informasjonen igjen overføres til ASTA, et registreringsprogram Statsarkivet bruker for innføring og gjenfinning av arkiv og arkivdokumenter. Når arkivdokumentene er i boks og register og har fått riktige etiketter på ryggen, er de klare for en permanent tilværelse i magasinenes mørke og kjølige atmosfære.

Praksisoppholdet var knapt og Røde Kors-arkivet stort, så på anmodning om jeg ville lage en utstilling til Arkivdagen måtte jeg tidlig begynne å prioritere hva jeg skulle ordne og gå gjennom i utstillingsøyemed. Jeg gikk derfor i gang med å rense og ordne dokumenter fra andre verdenskrig som var samlet i bokser og som fylte til sammen om lag fire pappesker fordelt på flere mindre bokser. Samtidig med dette arbeidet så jeg på hvilke dokumenter som kunne egne seg til formidling. Grovt sett vil jeg dele dokumentene i den delen av Røde Kors-arkivet jeg gikk gjennom i to kategorier; interne og eksterne dokumenter: Interne dokumenter som innbefattet kommunikasjon innad i organisasjonen (blant annet generell korrespondanse angående medlemssaker og medlemskwitteringer) og eksterne dokumenter i form av skriftlig dokumentasjon mellom privatpersoner og Røde Kors. Jeg fant også rapporter, utredninger og mange regnskapsbilag. Det var mange brev i arkivet, personlige brev der folk ga uttrykk for sitt behov for hjelp, som for eksempel det innledende Brevet. Det var også mange telegrammer i arkivet, og de fleste kom fra personer som på et eller annet vis hadde kommet bort fra hverandre under krigen og tvangsevakueringa og som prøvde å finne eller ønsket hjelp til å komme i kontakt med savnede personer.

I en mappe fant jeg dokumenter som tydeligvis hadde vært fuktig, for de kunne ikke skilles fra hverandre. Jeg lot mappa ligge til jeg fikk vist den til statsarkivaren for å høre hva jeg skulle gjøre med den. Dette var på en fredag og i mellomtiden fikk jeg influensasymptomer. Da statsarkivaren fikk sett på mappa påfølgende mandag kunne hun fastslå at dokumentene ikke bare var fuktskadet, men at de også var angrepet av muggsopp. Vi tok mappa med til et konserveringsrom med et spesielt kammer med kraftig avsug. Der plastret vi inn mappa for at det ikke skulle komme flere soppsporere fra de skadde dokumentene. I praksis var det en måte

å forsegle skjebnen til disse dokumentene, for manglende ressurser gjør at de ikke kommer til å bli forsøkt berget eller gjort lesbare, i alle fall ikke i nærmeste fremtid. Jeg fikk dermed aldri vite hva dokumentene inneholdt, ei heller om de hadde egnet seg til utstilling eller for andre brukere av Statsarkivet. Men influensasymptomene forsvant, så de representerte i alle fall ikke noen fare for helsa lengre.

To uker ut i praksisperioden fant jeg det innledende Brevet. Det lå i en boks sammen med mange andre liknende brev, der samtlige brevskrivere henvendte seg til Røde Kors sin avdeling i Tromsø med spørsmål om de kunne hjelpe til med fortrinnsvis klær og sko til de tvangsevakuerte. Foranledningen til Brevet fant jeg tilfeldigvis da jeg gikk gjennom noen dokumenter som inneholdt kvitteringer, og der var det en kvittering for en avisannonse Røde Kors hadde satt inn i Bladet Tromsø 4. til 7. november 1944 med følgende tekst (ordrett):

Det haster, Til byens borgere. SE GODT ETTER om det ikke er et eller annet klæplagg du kan unnvære til hjelp for de evakuerte nordfra. Særlig undertøy i alle størrelser. – Bring det til Røde Kors hjelpestasjon, Storgt. 36.

Den siterte avisannonsen var for øvrig en av flere dokumenter brukt til utstillinga som jeg hentet fra diverse bokser med materiale som egentlig skulle gå til kassasjon fordi det var en del av arkivet som ikke skal tas vare på, jfr. Arkivloven: Om kassasjon av arkivmateriale finner vi på lovdata.no en forskrift om utfyllende tekniske og arkivfaglige bestemmelser om behandling av offentlige arkiver. Under overskriften: Andre del. Bevarings-og kassasjonsbestemmelser finner vi følgende paragraf:

§ 3-10. Virksomhets- og økonomistyring

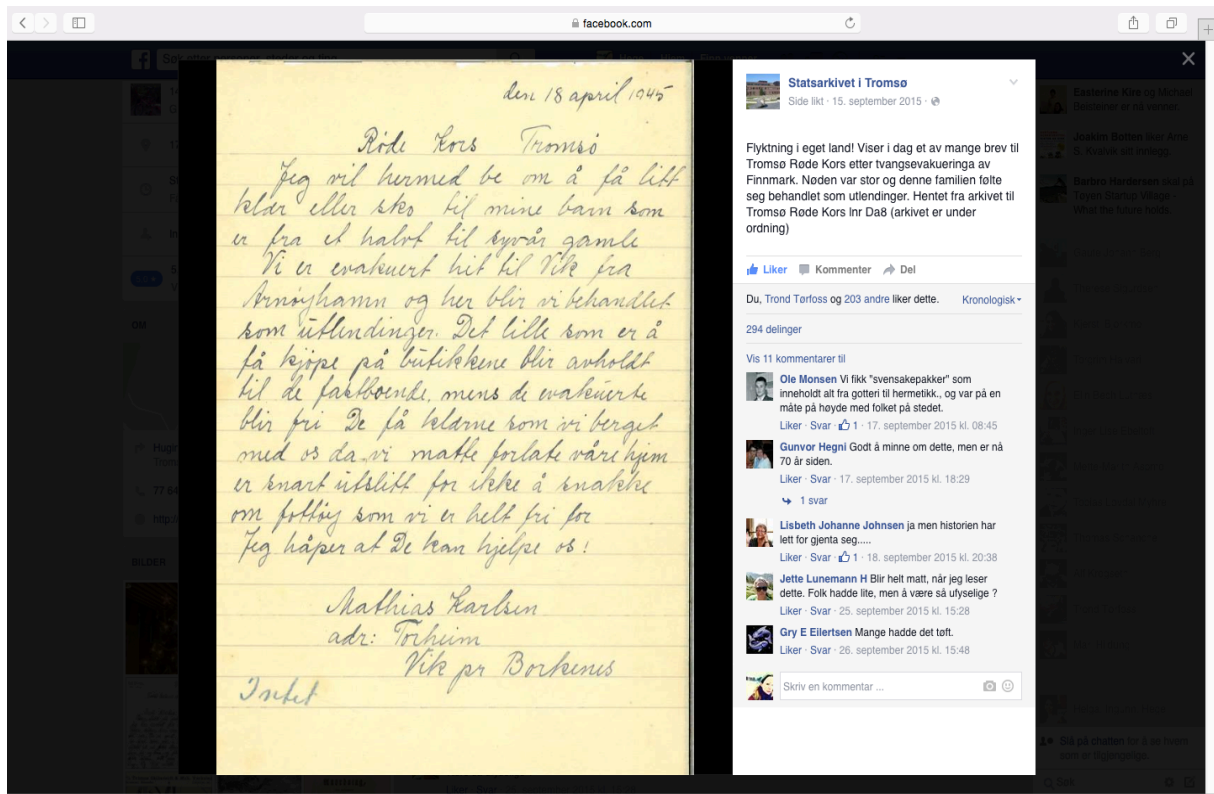
2) Følgende sakstyper kasseres:

a) Regnskapsføring, herunder regnskapsmateriale med unntak av organets årsregnskap og saldoliste som skal bevares (www.lovdata.no).

Jeg syntes mange av kvitteringene i mappene som etter arkivloven bare kan kasseres var interessante, og forhørte meg med noen av de ansatte ved Statsarkivet om de absolutt måtte kasseres, eller om det var mulig å beholde dem. Jeg fikk til svar at siden det var snakk om så få mapper kunne de foreløpig spares, men at jeg ikke trengte å ”rense” dem.

Grunnen til at akkurat dette Brevet fanget min interesse var at det skilte seg litt ut fra de andre brevene: Der de andre brevskriverne kort beskrev hva de hadde behov for av klær og sko, og kanskje noen ord om deres helsetilstand, ble det i Brevet også oppgitt hvordan de

opplevde at de ble mottatt på stedet de var tvangsevakuerte til, og det var som kjent ganske negativt. Nederst til venstre på brevet er det skrevet ”Intet” med en annen skrift i en annen farge – antakelig nedtegnet av en av de som jobbet for Røde Kors. På de fleste brevene i denne boksen var det med samme skrift påtegnet informasjon om hvorvidt mottakeren fikk noen form for hjelp, og i så fall hva de mottok. Jeg viste brevet til flere av de ansatte ved Statsarkivet, og samme dag ble brevet publisert på Statsarkivets Facebook-side:

Figur 1. Skjerm bilde av Brevet på Facebook.

Publiseringa førte til en uvanlig stor respons sammenliknet med tidligere Facebook-publiseringer fra Statsarkivet: Dokumentet ble lest og delt av rekordmange, i løpet av en uke hadde over 45 000 sett brevet og nærmere 200 hadde delt brevet videre på sine Facebook-sider. Det kom flere kommentarer på brevet enn hva tidligere publiseringer hadde ført til og Statsarkivet fikk på kort tid mange flere følgere på Facebook. En av kommentarene som ble publisert av en privatperson på Facebook var av så rasistisk karakter at den ble fjernet av en administrator ved Statsarkivet. Kommentaren gikk ut på at vi snart kom til å bli flyktninger i eget land igjen, fordi vedkommende trodde islamister kom til å overta landet. Brevet ble også lagt ut på Statsarkivets Twitter-konto, og selv om det ikke var like stor respons på det der, fikk det større oppmerksomhet enn andre meldinger Statsarkivet har fått via Twitter, i form av

såkalte "retweets" (delinger på Twitter). Avisa iTromsø tok kontakt og lagde en helsides sak om Brevet. De hadde i tillegg gjort ytterligere research på innholdet i brevet. Overskriften på artikkelen er for øvrige sammenfallende med den siste setningen i oppropet til befolkningen i sitatet fra avsnittet om tvangsevakueringa:

Bybildet

«Medlidenhet er ikke på sin plass»

I disse tider preget av nyheter om situasjonen for flyktninger, kan det være på sin plass å se både innover og bakover.

Her i Nord-Norge er det vanskelig å komme utenom tvangsevakueringen av Nord-Troms og Finnmark og den påfølgende raseringen. Nesten alle har slektninger som på en eller annen måte har vært mer eller mindre midt oppi situasjonen. Derfor er det vanskelig å ikke bli grepet av bildene fra Middelhavet med syriske flyktninger som forsøker å komme seg til trygghet. Og derfor er dette brevet fra Mathias Karlsen ekstra tung lesning.

Utslitte klær
Den 18. april 1945 skriver Mathias Karlsen fra Arneøyhamn til Røde Kors i Tromsø for å be om klær eller sko til sine barn som er mellom seks måneder og syv år gamle. «De få klærne som vi berget med os da vi måtte forlate våre hjem er snart utslitt for ikke å snakke om fottey som vi er helt fri for», skriver Karlsen.

Evakuert via Tromsø
Han og hans familie var sannsynligvis en av de 29.397 tvangsevakuerte som passerte gjennom Tromsø på vei sørover, med mindre han var en av de 7-10.000 som sørget for egen transport. Langt mindre sannsynlig er det at han var i den første bolgen av «frivillig» evakuerte som stort sett besto av NS-medlemmer og generelt tyskervennlige personer.

Skutt på Trandum
Grunnen til det siste er at vi faktisk finner en henvisning til Mathias og Marie Karlsen bosatt på Lauksletta på Arneøy rundt 1944. Der står det at de hadde syv barn. I henvisningen står det også at hans nest eldste sønn endte sitt liv i Trandumskogen, som ett av 194 ofre for nazistenes rettergang. De fleste norske, men også engelskmenn og russere. Slikt blir man ikke tyskervennlig av. Karlsen skriver også om mottakelsen de fikk på stedet som de ble evakuert til.

«Utlendinger»
Her blir vi behandlet som utlendinger. Det lille som er å få kjøpe på butikken blir avholdt til de fastboende, mens de evakuerte blir fri, skriver han i brevet som befinner seg på Statsarkivet. De tvangsevakuerte besto av folk som ikke lyttet til okkupasjonsmaktens opprin-

desse 18 april 1945

Røde Kors Tromsø

Jeg vil hermed be om å få litt kleder eller sko til mine barn som er fra et halvt til syv år gamle. Vi er evakuert hit til Vike i Arneøyhamn og her blir vi behandlet som utlendinger. Det lille som er å få kjøpe på butikken blir avholdt til de fastboende, mens de evakuerte blir fri. De få klærne som vi berget med os da vi måtte forlate vårt hjem er snart utslitt for ikke å snakke om fottey som vi er helt fri for. Jeg håper at De kan hjelpe os!

Mathias Karlsen
adr: Trandum
Vike på Borkenes

BØNN OM HJELP: Dette brevet til Røde Kors Tromsø fra Mathias Karlsen gir et lite innblikk i hvordan situasjonen var for mange av de tvangsevakuerte.

mottakelsen de fikk. Grunnen var ofte at de lokale ikke kunne være sikre på at flyktningene ikke var tyskervennlige. De aller fleste hjalp imidlertid så godt de kunne.

Kilde: Statsarkivet, Lauksletta.no, Gunnar Pedersen i «Tromsø gjennom 10.000 år.»

USIKKER FREMTID: Tvangsevakuerte i Storgata i Tromsø vinteren 1944.
Foto: Norsk Hjemmefrontmuseum

Asgeir Johansen
asgeir@tromso.no
903 82 537

Figur 2. Brevet i avisa iTromsø.

De ansatte ved Statsarkivet ga uttrykk for at de ble overrasket over den omfattende responsen på Brevet etter at det ble publisert på sosiale medier. Samtidig var det nærliggende å trekke en parallell til (den daværende) debatten omkring en økende flyktningestrøm til Norge og andre

vesteuropeiske land, og om hvordan man skulle løse og forholde seg til problematikken. At mange sammenliknet disse to hendelsene kunne man se i kommentarfeltet på Statsarkivets Facebook-side: «la nå ikke oss være like hardhudet. Vi har faktisk mye vi kan dele med våre medmennesker.» Brevet skapte ikke bare debatt, det så ut til å vekke en del minner også:

Jeg var også flyktning i mitt eget land. Tro meg, det var ikke lett. Spurte du om å låne (husgeråd), det var jeg som ble sendt for å spørre om å få låne en kasserolle eller ei panne, var svaret, hvorfor tok dere ikke med dere! Men det var også snille kjekke folk i den bygda. Jeg hadde kontakt og skrev med en elskelig dame fra jeg lærte med å skrive og til hun døde. Hun og mannen hennes var barnløs og jeg var fem år den gangen, så de to ble mine beste venner der i bygda.

En annen skriver: «Vi fikk ”svenskepakker” som inneholdt alt fra gotteri til hermetikk, og var på en måte på høyde med folket på stedet.»

Med all oppmerksomhet som fulgte med brevet, bestemte jeg meg for også å bruke det i utstillinga til Arkivdagen, som omtales nærmere i neste kapittel.

2.3 Arkivdagen 2015

«Arkivdagen er et samarbeid mellom arkiver i hele Norden og omfatter alle typer av arkivinstitusjoner. Hensikten med Arkivdagen er å vekke interesse for arkivene som samfunnets minne – både for fortid og framtid» (www.arkivverket.no).

Tidligere var det Kulturrådet som hadde ansvaret for å koordinere Arkivdagen, men fra og med 2015 er det Riksarkivet og Landslaget for lokal- og privatarkiv som har ansvar for dette. Arkivdagen startet i Sverige i 1998, og Norge kom med i 2001. Statsarkivet i Tromsø har følgelig arrangert Arkivdagen fra og med 2001. Tema for Arkivdagen bestemmes av Riksarkivet, og tema for 2015 var «grenseløst». Det er opp til hvert enkelt arkiv hvordan de arrangerer Arkivdagen og hvordan de velger å tolke og presentere tema.

Statsarkivet har brukt å dele arrangementet i tre deler: De inviterer foredragsholdere som kan si noe om tema for Arkivdagen, de tilbyr publikum omvisning i utvalgte deler av Statsarkivets magasiner, og så lager de utstilling med materiale fra ett eller flere arkiv som passer til temaet for Arkivdagen.

Før jeg går nærmere inn på Arkivdagen og min innsats til denne, vil jeg si noen ord om formidling i Statsarkivet, først gjennom Stortingsmelding nr. 22 (1999-2000):

Kravet til effektiv formidling følger naturleg i forlenginga av tilgangsaspektet, og formidling representerer på sett og vis det endelege målet for verksemda i arkiv, bibliotek og museum. Tilgangsaspektet krev at dei tenestene arkiv, bibliotek og museum skal yta, ikkje kan avgrensast berre til passiv tilrettelegging av materiale. Ei aktiv formidling der institusjonane på ulike måtar oppsøker eit publikum, er vel så viktig både i eit demokratiperspektiv og i eit allment kulturperspektiv. Formidlinga kan spenna frå målretta, strukturerte tilbod om tilpassa informasjonsmateriale i ein utdannings- eller forskningssituasjon til personlege opplevingar i møtet med ulike kunstuttrykk. Det er når desse dimensjonane glid over i kvarandre, at ein med rette kan tala om kunnskapsopplevingar (Stortingsmelding nr. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*).

Ovennevnte Stortingsmelding omfattet både arkiv-, museum- og biblioteksektoren, og man kanskje spørre seg om det var riktig å se alle tre sektorene under ett (dette skjedde før etableringa av ABM-utvikling som varte fra 2003 til 2010). Kan hende var det erfaringer med Stortingsmelding nr. 22 som førte til at det ble utarbeidet en egen Melding om arkiv i 2012, der formuleringer om formidling ser ut til å være mer tilpasset arkivsektoren. I tillegg er den digitale arenaen for alvor lansert som et viktig sted for arkivformidling:

Formidling omfattar tilstellingar, foredrag, kjeldepublikasjonar og andre skriftlege presentasjonar, utstillingsarbeid og formidling på nettsidene til arkiva. Arkivformidlinga har tradisjonelt gått føre seg i det fysiske rommet. Digital formidling har fordelen av å nå eit større publikum, og ho krev ikkje eit fysisk rom for publikum. I mangel på gode utstillingslokale har arkiva oftare enn musea brukt Internett som formidlingsarena (Meld. St. 7 (2012-2013) *Arkiv*).

I den ovenfor nevnte boka *Privatarkiver* finner vi et lite kapittel om formidling, bygget rundt en formidlingsmodell i følgende rekkefølge: avsender, budskap, kanal, mottaker og effekt. Her omtales formidling, eller arkivformidling slik:

De fleste institusjoner som jobber med bevaring av privatarkiver, møter et stadig sterkere krav – eller en forventning – om at de skal spre informasjon om arkivene og og arbeidet som gjøres. Det blir gjerne omtalt som *arkivformidling*. I vanlig språkbruk betyr formidling ”å være et bindeledd” for noe. I vår sammenheng driver en person med formidling når hun/han informerer en bruker om et arkiv og tilfører vedkommende kunnskap som er viktig for å forstå arkivet (Lange mfl., 2001, s. 257).

Arkivformidling kan altså være flere måter å formidle på, alt fra å informere brukere av arkivet til å lage fysiske utstillinger, og det er sistnevnte aktivitet jeg skulle planlegge og gjennomføre. Jeg kommer tilbake til temaet arkivformidling i kapittel 2.5.

I begynnelsen av utstillingsarbeidet spurte jeg Statsarkivet om de hadde noen plan eller retningslinjer for Arkivdagen på Statsarkivet i Tromsø. Det hadde de ikke, men i magasinene kunne jeg finne deler av tidligere utstillinger, stort sett i form av plakater og plansjer, og på det digitale fellesområdet kunne jeg finne bilder fra tidligere arrangementer.

Av det jeg kunne se av tidligere arrangementer på Arkivdagen, virket det som om foredrags- og omvisningsdelen har vært ukomplisert å utføre siden Statsarkivet har et relativt godt egnet lokale til foredrag (i alle fall dersom det ikke kommer så mange) og med den fysiske plasseringa på samme område som universitetet i Tromsø er det ikke vanskelig å finne foredragsholdere. Omvisning i magasinene er det mange av de ansatte som kan gjennomføre fordi mange kjenner magasinene og magasinenes innhold godt.

Utstillingsbiten virker mer usikker: Ut fra det jeg fikk se i magasinene og bilder fra tidligere utstillinger kunne det virke som om kvaliteten varierte veldig fra år til år, kanskje ut fra hvor mye tid og ressurser de hadde til rådighet. Det er ikke mange år siden utstillingene ble laget på isoporplater overtrukket av stoff og med papirkopier av dokumenter festet med knappenåler. Lokalene der utstillingene monteres er også en stor utfordring: Det er som regel inngangspartiet og lesesalen, og eventuelt trappegangen mellom inngang og opp til administrasjonsetasjen som brukes til utstillinger, og ingen av disse lokalene virker særlig egnede med tanke på visuelt støy og plass for publikum. Dette er ikke lokaler som er utformet med tanke på utstillinger.

Etter å ha sett på fotografier fra tidligere utstillinger fra Arkivdagen, virket det på meg som om det var vanlig praksis å kun sette sammen dokumenter tematisk fra samlinga uten fortolkende tekst. Man mente at dokumentene ”forklarte seg selv”, det vil si at det var opp til publikum å se sammenhengen mellom utstillingsdokument og f.eks. tema for Arkivdagen eller hvorfor man har valgt ut akkurat dette arkivet eller disse aktuelle dokumentene til utstillinga.

Etter å ha sett over den delen av arkivet som inneholdt dokumenter fra 1940 til og med 1945 bestemte jeg meg for først å presentere et temaforslag for en til formålet utnevnt Arkivdag-

komité. Jeg ønsket å lage fire plakater med fire temaer der jeg ville ha med en blanding av dokumenter fra arkivet, fotografier (ikke fra Røde Kors, for det fantes ingen i arkivet) til bruk som illustrasjon samt en tekst som forklarte og bandt dokumentene sammen. De fire temaene var **Materiell hjelp** – som handlet om organiseringa av hjelpeforsendelser bestående av i hovedsak klær og sko forbeholdt de tvangsevakuerte. Under dette temaet ønsket jeg blant annet å ta med det siterte Brevet. **Grenseløs hjelp** – som handlet om hjelpeforsendelser fra utlandet i form av mat, medisiner, klær m.m. og som Røde Kors organiserte, **Hjelp til fanger og fangeleire** – som handlet om både norske og utenlandske fanger i Norge og utlandet, samt **Etterlysninger og hilsener** – som handlet om at Røde Kors hjalp folk med å finne hverandre under hele andre verdenskrig. Dette var fire temaer som jeg syntes både belyste temaet «grenseløst» og samtidig viste et slags tverrsnitt av Røde Kors-arkivet. Det skulle altså ikke bare handle om tvangsevakueringa, men også om innsatsen til Troms Røde Kors under hele krigen.

Utvelgelsen av dokumenter til utstillinga var kanskje den mest krevende biten: På den ene siden ønsket jeg å bruke dokumenter som var representative for arkivet og som utgjorde et slags balansert bilde av hva man kunne finne der. Samtidig måtte jeg ta estetiske hensyn med tanke på hva som faktisk egnet seg på et relativt lite format: f.eks. var svært lange eller nesten uleselige dokumenter uaktuelle uansett hvor interessante jeg syntes de måtte være. Andre estetiske hensyn var valg av format, farge og font. Det jeg ikke tok med, og som det var mye av i arkivet var dokumenter som handlet om organisasjonen Troms Røde Kors: det gikk på intern korrespondanse mellom de ulike kretsene og de mange sakene de jobbet med. Dersom jeg skulle lage en utstilling som handlet om organisasjonen Troms Røde Kors hadde det vært mange dokumenter å velge mellom. Her ville jeg imidlertid at det skulle handle om hvordan Troms Røde Kors jobbet under andre verdenskrig, og på hvilke områder de var til stede for befolkninga. Det skulle altså ikke handle om organisasjonen Troms Røde Kors, men om organiseringa til Troms Røde Kors under krigen.

De fire temaene ble godt mottatt av Arkivdag-komiteen, følgelig gikk jeg gjennom alle dokumentene med nytt blikk og valgte ut mange aktuelle dokumenter som jeg tok kopi av. Jeg tenkte at det var bedre å ha mange å lete mellom enn å måtte se gjennom alle dokumentene flere ganger. Jeg så også gjennom mappene med kvitteringer (altså dokumentene som egentlig skulle kasseres) og valgte ut flere, blant annet en kvittering fra et apotek for varer som var kjøpt inn til en fangeleir i Tromsø. Tanken var å få publikum nærmere dokumentene ved å se

hva man konkret handlet til fanger – helt vanlige apotekvarer som de fleste bruker selv, som f.eks. plaster og tran - litt som i Aleksijevitsj' formulering: for å vise livet til det vanlige mennesket, det interessante og det nære.

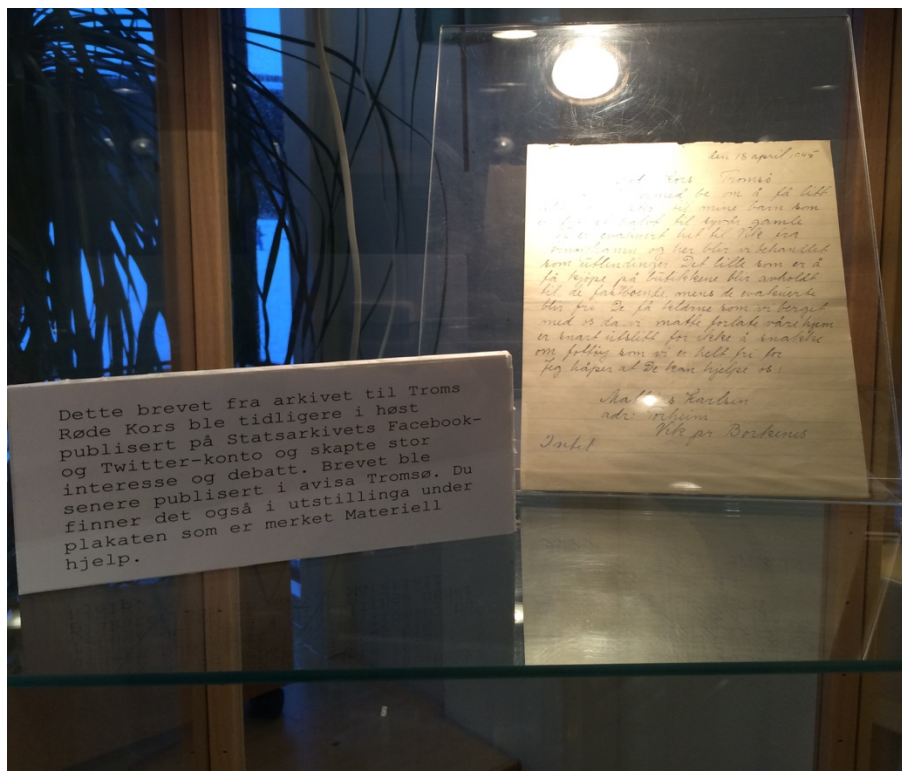
I tillegg til de skriftlige dokumentene som skulle være på de fire tematiske plakatene ønsket jeg å bruke fotografier. Det var ingen fotografier fra Røde Kors-arkivet knyttet til andre verdenskrig, men jeg fikk bruke noen fra arkivet til Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme. Det var en av de ansatte ved Statsarkivet som kom med dem – han kom på disse bildene da han fikk høre om utstillinga. Dette var bilder som hovedsakelig ble tatt etter evakueringa og brenninga av Finnmark og Nord-Troms for å dokumentere ødeleggelsene av kirkebygg i nevnte områder. Jeg fant også et fotografi via nettsiden Digital Museum fra Sverresborg Trøndelag folkemuseum som viste Røde Kors samlesentral for klær som skulle sendes til krigsherjede byer. Dette bildet betalte Statsarkivet en liten sum i leie for å bruke til utstillinga. Jeg fikk hjelp av en av de ansatte til å skanne de utvalgte dokumentene og sette dem sammen. For å finne bakgrunnsfarge til plakatene samlet vi en farge fra et fotografi av en eldre Røde Kors-uniform i en blå-grå farge som jeg fant på nettsiden Digitalmuseum.no, og så valgte jeg ut to nyanser av denne fargen – som jeg også syntes liknet på fargen på gamle vadmestepper som ble brukt under 2. verdenskrig. Ved valg av font (skrifttype) gikk jeg for den fonten (courier) som jeg syntes liknet mest på den fonten som jeg fant på maskinskrevne dokumenter fra Røde Kors under og etter andre verdenskrig.

Det var en stor utfordring å sette dokumenter og fotografier sammen, så jeg lagde et skisseutkast av plakatene på gråpapir med kopi av dokumenter og fotografier, hvorpå jeg lagde en tekst til hvert av temaene, i tillegg til billedtekster. Det var som å sette sammen et puslespill der alle brikkene måtte stemme for å få helheten til å fungere. Til slutt fikk jeg hjelp av en av de ansatte til å overføre dokumenter, tekst og bilder til et grafisk program, og etter noen korrekturrunder ble fila med plakatene sendt til et trykkeri. Størrelsen på de ferdige plakatene var 150 x 90 cm.

Som tidligere nevnt var utstillingsarealet svært krevende, spesielt med tanke på lys og bakgrunn, og en måte å løse det på var å lage en egen bakgrunn til plakatene. Jeg dro derfor til en bruktbuikk og kjøpte noen gamle blondgardiner som jeg sprayet med stivelse og strøk med strykejern før jeg hengte dem opp. Valget av blondgardiner falt på bakgrunn av de assosiasjonene jeg ønsket at de skulle gi; lyse, luftige gardiner som den generasjonen

tidsvitner ofte brukte, og som man ofte kan se på gamle bilder, men også gardiner som symbol på et hjem: At man har gardiner som kan trekkes for, at man har et fysisk og trygt rom rundt sitt privatliv, og kontrasten til det og den sårbare situasjonen man kommer i når man tvinges til å måtte forlate dette trygge rommet.

I tillegg til gardinene med plakatene foran bestemte jeg meg for å dra inn noen gjenstander til utstillinga: Først og fremst originalbrevet fra Mathias Karlsen (Brevet) som jeg forsiktig satte på et stativ og plasserte øverst i et monter som tilhører Statsarkivet:

Figur 3. Originalbrevet i monter med forklarende tekst i forgrunnen.

De to andre gjenstandene i monteret var en tom cognacflaske fra Vardø og en kobberkjele fra fra Karlebotn. Begge gjenstandene ble lånt fra privatpersoner med opplysninger om hvordan de ble berget under tvangsevakueringa. Grunnen til at jeg ville ha med gjenstandene var at jeg gjennom historier jeg har hørt og lest av dem som opplevde tvangsevakueringa har fått inntrykk av at ting generelt hadde stor affeksjonsverdi: både gjenstander som gikk tapt og gjenstander som ble berget fikk stor betydning av samtlige. Kanskje også fordi det var gjenstander som vekket minner fra tiden før tvangsevakueringa. I tillegg handler jo også

Brevet om at brevskriverne hadde så få ting at de måtte be om hjelp utenfra. Gjenstandene kan i så måte betraktes som det tomrommet fravær av gjenstander kan gi.

Figur 4. Monter med gjenstander fra tvangsevakueringa.

MATERIELL HJELP

22.07.44
Til Troms Røde Kors
Tromsø

Det er mig som spør om de vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Da jeg er så gammel og ikke kan arbejde, vil jeg gerne have et par klæder og sko. Jeg har ingen penge og kan ikke købe det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø. De vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø.

Med venlig hilsen
J. J. J.

Røde Kors samlesentral for klær som skal sendes til krigsherjede byer. Foto: Schrøder, Juli 1940. Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

Det haster
75 kroner
Hvis du har lyst til at hjælpe mig, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø. De vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø.

I arkivet til Troms Røde Kors finner vi mange brev fra tvangsevakuerte som ber om hjelp til klær og sko - ting de ikke fikk med seg da de måtte forlate sine hjem etter ordre fra den tyske okkupasjonsmakten i 1944. Mange fikk hjelp, men mot slutten av 1945 var det så godt som tomt for hjelpeforsendelser.

22.07.44
Til Troms Røde Kors
Tromsø

Det er mig som spør om de vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Da jeg er så gammel og ikke kan arbejde, vil jeg gerne have et par klæder og sko. Jeg har ingen penge og kan ikke købe det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø. De vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø.

Med venlig hilsen
J. J. J.

22.07.44
Til Troms Røde Kors
Tromsø

Det er mig som spør om de vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Da jeg er så gammel og ikke kan arbejde, vil jeg gerne have et par klæder og sko. Jeg har ingen penge og kan ikke købe det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø. De vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø.

Med venlig hilsen
J. J. J.

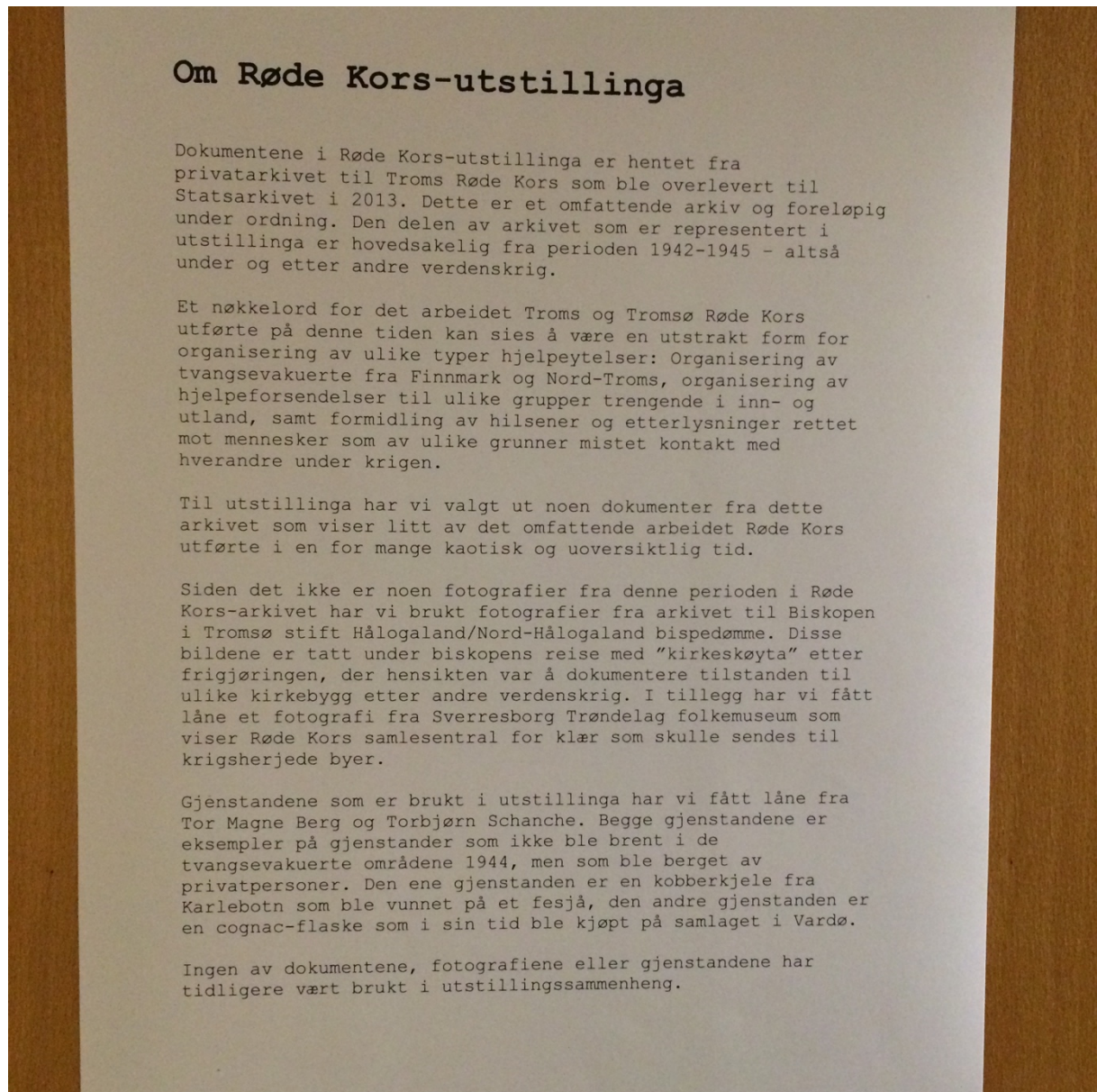
22.07.44
Til Troms Røde Kors
Tromsø

Det er mig som spør om de vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Da jeg er så gammel og ikke kan arbejde, vil jeg gerne have et par klæder og sko. Jeg har ingen penge og kan ikke købe det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø. De vil være så snille og hjælpe mig med det jeg har brug for. Hvis det er muligt, vil jeg gerne have det sendt til min søster i Tromsø.

Med venlig hilsen
J. J. J.

Figur 5. Brevet brukt på plakat, nederst til venstre.

Til slutt lagde jeg en egen tekst til utstillinga som i korte trekk forklarte bakgrunnen for utstillinga og om Røde Kors-arkivet:

Figur 6. Tekst til Røde Kors-utstillinga.

Utstillingsarbeidet tok så mye tid at da den var ferdig, var også jeg ferdig i min praksisperiode på Statsarkivet. På selve Arkivdagen, som ble arrangert en lørdag i midten av november 2015, kom det rundt 60 publikummere, det vil si så godt som fullt hus i Statsarkivets begrensede publikumslokaler. Først var det to foredrag i administrasjonsbyggets andre etasje, deretter var

det pause der alle ble invitert ned i inngangspartiet der jeg holdt en muntlig presentasjon av utstillinga. Etter presentasjonen fikk jeg jeg en del spørsmål og kommentarer før man fortsatte med ytterligere to foredrag. Så var Arkivdagen slutt. Utstillinga hang i ca. to måneder til, så ble den tatt ned, rullet sammen, og nå befinner plakaten seg i magasinet på Statsarkivet. Det eneste som står igjen av utstillinga for publikum er den digitale kopien av det innledende Brevet som ble publisert på Facebook og Twitter. Avisartikkelen om Brevet ble ikke publisert på Internett, men det befinner seg nok i avisa Tromsø sitt arkiv. Dokumentene har altså vært gjennom et slags arkivliv. Mer om det i neste kapittel.

2.4 Arkivliv

Før jeg ser nærmere på arkivformidling i neste kapittel, vil jeg stoppe litt opp ved selve arkivprosessen. Hva skjer med et dokument i det det transformeres fra et liv i en pappeske i en fuktig kjeller til det har fått en plass i en syrefrimappe i et av Statsarkivets kjølige magasiner? Giovanna Fossati kaller det for *The Archival Life*, hun bruker det om film, men det kan like godt gjelde alle typer dokumenter i et arkiv. Så snart det entrer arkivet starter dokumentet sin nye tilværelse: arkivlivet: «the life of film once it entered the archive, from selection to preservation, from restoration to exhibition and digitization» (Fossati, 2009, s. 23).

Dokumentene jeg brukte i utstillinga på Arkivdagen har gått gjennom en liknende prosess: De har som privatarkiv blitt valgt ut til å innlemmes i Statsarkivets samlinger og de vil følgelig bli forskriftsmessig bevart. Enkelte av dokumentene i Røde Kors-arkivet, for eksempel dem som var angrepet av muggsopp, vil kanskje en gang (dersom man får ressurser til det) bli restaurert, og i tillegg er noen av dokumentene allerede digitalisert i forbindelse med utstillinga. Men hva var dokumentene før de kom til Statsarkivet, og kan man si at de var ment for å arkiveres? Jeg tror ikke mye av korrespondansen mellom privatpersoner og Røde Kors ble skrevet med tanke på at den en gang skulle bli en del av et arkiv og kanskje brukes i helt andre sammenhenger enn den opprinnelig var ment for. Da jeg leste Brevet samt mange av de andre brevene fra det samme arkivet slo det meg at disse dokumentene har noe samtidig over seg, de virket mer som samtidsdokumenter enn historiske dokumenter. I artikkelen *Information as Thing* skriver Michael Buckland om dokumentenes intensjonelle verdi:

One might divide objects into artifacts intended to constitute discourse (such as books), artifacts that were not so intended (such as ships), and objects that are not artifacts at all (such as antelopes). None of this prevents any of these from being evidence, from being informative concerning something or other. Nor does it prevent people from making uses different from that which may have been intended. A book may be treated as a doorstop. Illuminated initial letters on medieval manuscripts were

intended to be decorative, but have become a major source of information concerning medieval dress and implements (Buckland, 1991, s. 355).

Brevet ble antakelig skrevet med det ene mål å be om nødvendig materiell hjelp i en prekær situasjon. Og siden privatarkivet til Troms Røde Kors har tatt vare på det og gitt det videre til Statsarkivet, har det drøye 70 år senere fått en ganske annen funksjon enn det som var intensjonen med det. David M. Levy skriver om dokumenters ikke-intensjonelle liv etter at de har forlatt sin skaper, og her tror jeg at ordet berserk brukes i betydning ute av kontroll:

Few documents actually go berserk. But in endless ways they manage to escape the chains of their creators. Once these creatures go out into the world, they live a life that is at least partly independent of their creators' concerns (...). They can be endlessly interpreted and reinterpreted, reused, subverted, and coopted for other purposes (Levy, 2001, s. 29-30).

Min påstand er at dokumentenes verdi heves i det de entrer arkivet. Det har blitt til noe som er verdt å bevare. Først som en del av et privatarkiv, men i enda sterkere grad når det har blitt en del av Statsarkivets samlinger. De er ikke lengre mer eller mindre usorterte papirer i en pappeske, men usorterte papirer med potensiale. De har blitt en del av vårt felles kollektive minne som det står i *Melding til Stortinget*, eller samfunnets minne som det Arkivverket omtaler om Arkivdagen, eller også «nasjonens hukommelse» som Riksarkivet kaller det i en fem minutter lang inspirasjonsfilm de lagde i 2012 (produsert av Sheriff Film Company): (<https://www.facebook.com/Riksarkivet.no/videos/1001872003174724/>).

Før privatarkiv blir en del Statsarkivet lever de en mer usikker tilværelse der sjansen er større for at de kan bli ødelagt, kastet, brent eller glemt. Som en del av Statsarkivet er dokumentene beskyttet av lover, regler, nennsomme hender og optimale fysiske omgivelser. De får høyere status. Høynes verdien ytterligere når dokumenter brukes til utstillinger i regi av Statsarkivet? Det skal jeg blant annet se nærmere på i neste kapittel.

2.5 Arkivformidling

Som nevnt i kapittel 2.3 Arkivdagen 2015, fins det overordnede føringer og anbefalinger når det kommer til arkivformidling. Men hva menes egentlig med arkivformidling? I den tidligere nevnte Melding til Stortinget nr. 7, 2012 står det at: «Formidling omfattar tilstellingar, foredrag, kjeldepublikasjonar og andre skriftlege presentasjonar, utstillingsarbeid og formidling på nettsidene til arkiva» Meld. St. 7 (2012-2013). Dette høres litt mer omfattende ut enn Riksarkivets formulering i publikasjonen *Privatarkiver*: «I vår sammenheng driver en person med formidling når hun/han informerer en bruker om et arkiv og tilfører

vedkommende kunnskap som er viktig for å forstå arkivet.» (Lange mfl., 2001, s. 257). Disse to forskjellige betraktningene kan sees på som to sider i en pågående diskusjon om arkivformidling, arkivformidlingsbegrepet og arkivarens rolle i så henseende. I boka *Til arkivet* ser også Hilde Lange og Ulrike Spring nærmere på problematikken og skriver:

Arkivformidling er et heterogent aktivitetsfelt og åpner for ulike tilnærminger og perspektiver som arkivformidleren må forholde seg til: Skal en ta utgangspunkt i brukerens eller arkivinstitusjonens interesser? Hva skal formidles – enkelte dokument, serier, arkivets kontekst, arkivskapers hensikt? Hvem er hovedmålgruppen – skoleelever, forskere, den generelt interesserte, historikeren, arkivaren? Og hva mener vi egentlig når vi snakker om arkivformidling? Mangfold og mange åpne spørsmål kjennetegner aktiviteten «arkivformidling» (Lange og Spring, 2013, s. 12).

Lange og Spring tar videre i bruk de tre mest brukte formidlingsbegrepene i arkivsektoren: tilgjengeliggjøring, arkivpedagogikk og arkivformidling. Tilgjengeliggjøring er kanskje det som ligger nærmest det Riksarkivet selv vurderer som formidling: å tilgjengeliggjøre arkivet gjennom informasjon og tilrettelegging for arkivbrukeren. Lange og Spring skriver: «Det kan omfatte ordning og katalogisering, mulighet for bruk på lesesal, eller kopiering av dokumenter som etterspørres. Tilgjengeliggjøring kan også vise til digitalisering for publisering på Internett eller andre formidlingsmedier som utstillinger og publikasjoner» (Lange og Spring, 2013, s. 13). Videre skriver de at denne typen formidling har vært den vanligste formen for arkivformidling, men at den de senere år har blitt utfordret av mer proaktive tiltak. Arkivpedagogikk er en formidlingsform som tar utgangspunkt i en spesifikk mottaker og som har en læringsprosess som forutsetning, mens arkivformidling brukes i bredere forstand, og brukes, i følge Lange og Spring, «(...) i de skandinaviske landene ofte som samlebegrep for de ulike formidlingsaktivitetene (...)» (Lange og Spring, 2013, s. 14). Videre skriver de: «Arkivformidling er kommunikasjon og skjer med arkivaren som aktør, arkivskaperprosessene som forutsetning, arkivinstitusjonenes bevaringspolitikk som bakgrunn og publikumet/brukeren som aktiv bidragsyter» (Lange og Spring, 2013, s. 14).

Det er i tillegg interessant å se, for eksempel i den tidligere nevnte stortingsmeldinga (nr. 22, 1999-2000), hvordan arkiv, bibliotek og museum sammenliknes med hverandre, også når det kommer til formidling. Selv om alle tre er dokumentinstitusjoner har de ganske vidt forskjellige mandater, spesielt når det kommer til formidling. Med museum og bibliotek har man kanskje et klarere bilde av hva man kan vente seg når man entrer disse institusjonene, mens det blir litt mer uklart hva man kan forvente seg av arkivet, kanskje fordi

formidlingsaktiviteten tradisjonelt har vært noe neddempet, og fordi det har vært mer knyttet til tilgjengeliggjøring enn (pro)aktiv formidling. Jeg kommer tilbake til dette litt senere. Man kan spørre seg om hvorfor arkiv i det hele tatt skal bedrive formidling, kan det ikke bare være et sted der det samles, registreres, ordnes og oppbevares dokumenter, og der de som trenger det med hjelp fra arkivinstitusjonen kan finne dokumenter de leter etter?

Jeg tar et skritt tilbake for å se litt på arkivinstitusjonen. I artikkelen *Canon and Archive* skriver Aleida Assmann at arkivet er en institusjon for passive kulturelle minner som kan plasseres et sted mellom kanon og glemsel. For å hevde det har hun sett litt nærmere på arkivets funksjon og historie. Hun siterer filosofen Foucault: «The archive is "the law that determines what can be said"» (Assmann, 2008, s. 102). Selv vil hun formulere det på denne måten: «The archive is the basis of what can be said in the future about the present when it will have become the past» (Assmann, 2008, s. 102). Videre karakteriserer hun arkiv som det motsatte av et kirkerom: et byråkratisk rent og velorganisert oppbevaringssted. Arkiv er en eldgammel institusjon som har eksistert så lenge det har eksistert skrift, skriftspråk og byråkratisk oppbygde organisasjonsstrukturer. I sin primære funksjon har arkiv vært til nytte for herskende klasser som har hatt behov for å bygge og lagre fremtidsrettede bestemmelser. De har også blitt brukt som et symbolsk maktredskap og for å oppdra og disiplinere folk. Arkiv har alltid vært en del av makteliten, f.eks. stat, kirke, politi, domstol, osv. Uten arkiv er der ingen mulighet til å lage strategier for fremtidige arkiv eller å ha kontroll på fortida. Aleida Assmann understreker altså at statlige arkiv både er maktinstitusjoner og at de har innflytelse og kontroll på både fortid og fremtid.

Om arkivenes innhold mener Aleida Assmann at dokumentene befinner seg i en latent tilstand mellom glemsel og hukommelse:

The archive, therefore, can be described as a space that is located on the border between forgetting and remembering; its materials are preserved in a state of latency, in a space of intermediary storage (*Zwischenspeicher*). Thus, the institution of the archive is part of cultural memory in the passive dimension and "not yet," deprived of their old existence and waiting for a new one (Assmann, 2008, s. 103).

Før Brevet ble hentet ut av arkivet var det altså i følge Aleida Assmann i en tilstand der det ikke var helt løsrevet fra sin opprinnelige funksjon samtidig som det potensielt kunne få nye funksjoner, noe det jo også fikk.

Men hva mener Aleida Assman om arkivet som formidlingssted? I artikkelen *History, Memory, and the Genre of Testimony* skriver hun om arkivets rolle: «The function of the archive is to collect, catalog, and materially preserve information that is relevant to the identity of a society and to an understanding of its history and development» (Assmann, 2006, s. 270). Og videre, om formidling: «(...) An archive is not a museum; it is not designed for public access and popular presentations. It differs from what is publicly exposed in the same way that great museum shows differs from the array of objects in the stuffed storerooms in the subterranean tracts of museums» (Assmann, 2006, s. 270).

Aleida Assmanns konklusjon er dermed kanskje ikke så overraskende: «The archive, in other words, is not a form of presentation but of preservation; it collects and stores information, it does not arrange, exhibit, process, or interpret it» (Assmann, 2006, s. 270-271).

Og til slutt: «The archive is a pure potential, a possible source of information, nothing more» (Assmann, 2006, s. 270-271).

Assmann sammenlikner altså arkiv med museum og mener at de har vesensforskjeller når det kommer til formidling. Det synes også Stortinget å mene:

Musea er i større grad enn arkiva fysiske «møteplassar». Dei har oftast andre typar lokale og løysingar når det gjeld dei fysiske møta. Heile familien kan stikke innom eit museum på søndagsturen og snakke om det dei ser mens dei er der. Det er vanlegare å komme åleine til arkiva. Dei fleste føler at dei må ha eit konkret ærend og helst vite kva dei skal leite etter, før dei går til eit arkiv. Det er sjeldan eit utfluktsmål for familien på same måten som eit museum. Dette set store krav til strategiar for at arkivinstitusjonane skal nå fram til målgruppene for formidlingssatsingar (Meld. St. 7 (2012-2013) *Arkiv*).

Hilde Lange og Ulrike Spring ser også på forskjellene mellom de to dokumentinstitusjonenes formidlingstilnæringer og tar også med biblioteket som formidlingsarena: «Museene ser gjerne på arkiv som en del av deres samlingers helhet, med et fokus i formidlingen på deres informasjonsverdi, tolkning og estetikk. Biblioteket har tradisjonelt lagt vekt på materialets tilgjengelighet, at det er lett og finne og at det finnes kompetent personale som kan veilede brukere i lokalet» (Lange og Spring, 2013, s. 10). Om museet skriver de videre: «For museet er formidling kjernen i egendefinisjonen og utøves gjennom mange kanaler, som utstillinger, undervisningsopplegg, bøker, omvisninger osv. Fokuset i formidlingen ligger vanligvis på

gjenstander og visuelt materiale, som fotografier, og mindre på arkivmateriale bestående av tekster» (Lange og Spring, 2013, s. 10).

Jeg vil også legge til at museene i tillegg har et fortolkningsaspekt som er mye sterkere til stede enn hos arkivet, noe også Lange og Spring tar opp i et senere avsnitt om utfordringer i arkivformidling:

Overgangen fra en analog til en digital tenkemåte preger dagens samfunn. Hos arkivinstitusjonene har det ført til at hovedmålgruppen i økende grad er individet og samfunnet generelt og i mindre grad enn tidligere organisasjonen eller staten. Formidlingsaktiviteten må tilpasses de nye behovene, og arkivformidleren stilles overfor utfordringen med ikke bare å informere om hva slags materiale som finnes i arkivet og hvordan en kan finne fram til og lese det, men også sette det i en større kontekst og ta hensyn til diskursen materialet og selve arkivinstitusjonen inngår i – og legge til rette for aktiv brukermedvirkning (Lange og Spring, 2013, s. 16).

Dette er vel mer i tråd med Stortingsmelding nr. 7, *Arkiv* som har lagt vekt på det digitale aspektet ved formidling og oppsummerer:

Formidlingstiltak – nettbaserte og andre – skal både synleggjere arkiva og gi innsyn i kva dei representerer og inneheld. Målet er å opne døra inn til den historia som er dokumentert i arkiva, og invitere eit breitt publikum til å utnytte den samfunnsressursen som denne dokumentasjonen representerer. Derfor bør aktiv formidling vere eit strategisk verkemiddel for alle arkivbevarande institusjonar (Meld. St. 7 (2012-2013) *Arkiv*).

Jeg tror ikke, som Aleida Assmann, at arkivet kun er til for samling, lagring og bevaring. Jeg synes tvert i mot at det er viktig at arkivet gjør seg til kjenne for potensielle brukere og at det også kan vise hva det jobber med og hva man kan finne der, f.eks. ved å vise dokumenter eller spesielle samlinger, enten fysisk eller via Internett. Men det krever en god del ressurser, både menneskelige og fysiske, dersom man skal drive med aktiv formidling ved f.eks. å sette utvalgte dokumenter i en større kontekst, som Lange og Spring nevner i ovennevnte sitat. Det kan også være potensielt problematisk at en statlig dokumentinstitusjon skal sette seg i en fortolkningsrolle overfor publikum. Som Aleida Assmann påpeker er det et sterkt maktaspekt ved arkivinstitusjonen, og med det følger også et spesielt ansvar. Utstillinga til Arkivdagen i 2015 var det Statsarkivet som stod ansvarlig for. Min rolle var å planlegge, utarbeide og gjennomføre den i samarbeid med noen av Statsarkivets ansatte. De som var til stede på Arkivdagen fikk vite hvem på Statsarkivet som lagde den i tillegg til undertegnede, mens de som så den etterpå ikke så noen signatur annet enn at den var laget av ”Statsarkivet”. Det man

ikke kunne se var altså den tilliten jeg hadde fått av Statsarkivet og dermed også den innflytelsen jeg hadde på hele utstillingsprosessen fra valg av dokumenter til tekst og visuell utforming. På samme måte kan man si at NRK, som jeg nevnte i oppgavens innledning, også tar på seg et stort ansvar når det lager et lengre program om tvangsevakueringa. For når man velger noens historier eller enkelte dokumenter, vinklinger og perspektiver velger man samtidig også bort andre.

I forrige kapittel hevdet jeg at privatarkivers verdi heves i det de entrer Statsarkivet. Når man så i tillegg velger ut enkelte dokumenter fra et privatarkiv vil jeg påstå at disse enkeltdokumentene får en ekstra betydning som representanter for en historie, kollektive minner eller for resten av arkivet. Brevet, som like godt kunne ha blitt ødelagt av mugg, befant seg på Arkivdagen i et stativ, belyst av en lampe øverst i et låst glassmonter og med en forklarende tekst, altså med et betydelig antall attributter som fortalte at ”dette er et viktig dokument”.

De kollektive minnene fra tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms er over 70 år gamle. En som har sett på tidsaspektet ved kollektive minner er Jan Assmann. I følge ham varer levende minner i 80 år, eller også tre generasjoner. Etter det lever minnene videre i form av myter, årstall i skolebøker og monumenter. Det vil si at det nærmer seg 80 år siden tvangsevakueringa, og vi står snart i en brytningstid der tidsvitnenes fortellinger stilner og går over i en mytisk tilstand. Da Brevet ble publisert på Facebook var det noen tidsvitner som kommenterte innholdet. De kunne, som tidligere nevnt, både bekrefte innholdet i Brevet, men også avkreftede det og komme med egne minner. Når denne muligheten blir borte vil det ikke være tidsvitner igjen som kan hjelpe til med å nyansere minnene, og dokumentene blir stående tause tilbake, mer eller mindre avhengig av å tolkes utenfra av noen som ikke har opplevd den tiden de stammer fra.

3. Analyse av Brevet

Siden responsen på Brevet ble så omfattende vil jeg i dette kapitlet gå nærmere inn på noen av prosessene rundt det som skjedde ved hjelp av teoretiske analyseredskaper fra blant annet Astrid Erll, Niels Windfeld Lund og Walter Benjamin.

3.1 Kulturelt minne og det komplementære dokumentbegrepet

I følge Astrid Erll konstitueres kollektive minner gjennom ulike medier, og ulike medietyper påvirker minner: «Cultural memory is constituted by a host of different media, operating within various symbolic systems» (Erll, 2008, s. 389). Eksempler på det kan være muntlige

fortellinger, religiøse tekster, historiske malerier, tv-dokumentarer, monumenter, m.m. Videre skriver Erll: «Each of these media has its specific way of remembering and will leave its trace on the memory it creates» (Erll, 2008, s. 389).

Erll har utviklet tre teoretiske analysenivåer som kan brukes til å analysere medier og hvordan disse påvirker kulturelle minner; det intramediale, det intermediale og det plurimediale analysenivået. Disse nivåene bruker hun først og fremst for å analysere hvordan krigsfilm og –litteratur kan være med å skape eller gjenskape kulturelle minner, selv om disse sjangrene ikke nødvendigvis tilstreber å representere noe som er sant eller som virkelig har hendt, men som likevel tar utgangspunkt i virkelige hendelser. Eksempel på to romaner (som for øvrig også er filmatisert) i denne sjangeren er Erich Maria Remarques *Intet nytt fra Vestfronten*, og Margaret Mitchell's *Gone with the Wind*. Begge er populære bøker som har blitt lest og sett av et stort publikum og som kan sies å skape bilder av en fortid og føre folk nærmere historiske hendelser selv om det er skjønnlitteratur: «Historical accuracy is not one of the concerns of such "memory-making" novels and movies; instead, they cater to the public with what is variously termed "authenticity" or "truthfulness." They create images of the past which resonate with cultural memory» (Erll, 2008, s. 390). Grunnspørsmålet Astrid Erll spør seg er hvilke medier som viser seg å være bedre egnet til å formidle kulturelle minner enn andre: «What is it that turns *some* media (and not *others*) into "powerful" media of cultural memory, meaning media which create and mold collective images of the past?» (Erll, 2008, s. 390).

Selv om Erlls analysenivåer er spesielt utviklet med tanke på film og litteratur, mener jeg at de kan brukes om Brevet (og andre dokumenter også for den saks skyld) fordi de er egnede teoretisk verktøy til å undersøke egenskaper ved medier og medietyper på et bredt felt, men med samme formål: Å se hvordan medier og medietyper påvirker kollektive minner.

Under erfaringen fra praksisperioden ved Statsarkivet fikk jeg til en viss grad utforsket hvordan Brevet manifesterte seg gjennom noen forskjellige medieformer, i tillegg til å være et fysisk originaldokument: som en reproduksjon i en avisartikkel, som et digitalt dokument på Twitter og Facebook, som del av en utstilling i et monter og trykt sammen med andre dokumenter på en plakate. Hvorfor ble Brevet valgt ut og publisert på Facebook blant så mange andre brev? Jeg må innrømme at det ikke er så lett å svare på det, men jeg har så vidt vært inne på det før: Brevet skilte seg litt ut fra de andre brevene i sin måte å beskrive mottakelsen brevskriveren opplevde å få fra stedet han og familien var tvangsevakuert til.

Egentlig hadde jeg tenkt å finne et mer representativt brev, det vil si et brev der avsender beskriver hvor de er tvangsevakuert fra og til, hvor mange familiemedlemmer som er evakuert, deres alder og hva de trengte av sko og klær. Det ble også gjort til utstillinga. På figur 4., Materiell hjelp, finner man to eksempler av mer typiske brev i tillegg til Brevet. Disse brevene er imidlertid mer nøytrale på den måten at avsenderen ikke nødvendigvis skriver noe om hvordan de oppfatter sin nød, det er mer en nøktern beskrivelse av hvilken hjelp de trenger i kjølvannet av den. Jeg har tidligere snakket med og intervjuet en del tidsvitner fra tvangsevakueringa, og det er ganske gjennomgående at de er opptatt av hvordan de ble møtt og behandlet i den sårbare situasjonen de var i. Brevet sier noe om dette. Og for noen bekrefter det kanskje hvordan de selv opplevde å være tvangsevakuert, mens de som har andre erfaringer har hatt behov for å avkrefte eller nyansere det, som man for eksempel kan se av den ene kommentaren på Facebook i kapittel 2.2 (Arkivet til Troms Røde Kors). Det at publiseringa fikk så stor oppmerksomhet var heller ikke forutsigbart. Jeg har tidligere nevnt at det muligens traff rett på en flyktningsdebatt og at det var skrevet i en kritisk tone. Et annet moment er at det kan synes å ha hatt en slags digital ”snøballeffekt”: Mange ”likes” fører til enda flere ”likes”, så også med delinger og kommentarer. Noe utløste oppmerksomheten rundt Brevet og så utviklet det seg videre til det nådde et slags metningspunkt før det dabbet av igjen. Med dette som bakteppe vil jeg nå med utgangspunkt i Astrid Erlls medieteorier forsøke å se nærmere på Brevets intra-, inter- og plurimediale analysenivå, eller for å sitere Erll: «I am concerned here with phenomena *within, between, and around* those media which have the power to produce and shape cultural memory» (Erll, 2008, s. 390).

Det første, **intramediale analysenivået**, kaller Erll også «rhetoric of collective memory» og det handler om hvordan media og medieformen påvirker hvilke type minner som skapes. Hva er det med Brevets form og innhold som kan påvirke kollektive minner? Jeg vil ta for meg originalbrevet og Facebook-publiseringa av det her.

Originalbrevet er ikke så stort, ca. A5 størrelse (14, 8 x 21,0 cm). Det er skrevet for hånd med penn på papir. Skriften er en pen løkkeskrift som avsender ser ut til å ha gjort seg flid med på det svakt linjerte arket. Papiret er tørt, gulnet og litt flekkete. Den ujevne kanten øverst på arket gir inntrykk av at det er revet ut av en blokk. At papiret er gulnet gir et hint om at det kan være gammelt. Det samme gjør kanskje også løkkeskriften, siden det ikke er mange som skriver sånn lengre, i alle fall ikke yngre generasjoner. Også påskriften «Intet» er skrevet med løkkeskrift. Ser man på Brevets innhold gir datoen øverst til venstre den kanskje største indikatoren på at det er skrevet i en tid med mange sterke minner. Datoen «18. april 1945»

forteller oss at andre verdenskrig definitivt gikk mot slutten. Tekstens innhold forteller oss videre at brevskriverens familie er tvangsevakuert, at familiens barn trenger klær og sko og at de ikke blir behandlet godt på stedet de er evakuerte til. Formuleringene er litt annerledes enn de antakelig ville vært i dag. Tonen i Brevet er høflig, det starter med: «Jeg vil herved be (...)», og avsluttes med: «Jeg håper at De kan hjelpe os!» Både høflighetsformen «De» i stedet for «du» og den mer danske formen «os» i stedet for «oss» er ikke i bruk i norsk skriftspråk lengre, noe som sier oss at det er skrevet for noen år siden. Både Brevets form og innhold forteller altså at det er et historisk dokument, i tillegg til det faktum at det befinner seg i et arkiv sammen med andre dokumenter fra den samme tidsperioden. Det at Brevet er håndskrevet vitner også om dets historie, siden håndskrevne brev ikke er så vanlig lengre i dag.

Ser man på Facebook-publiserings av Brevet (se forsiden eller figur 1.) finner man, i tillegg til avbildninga, en sort digital ramme med en grå topp og bunn. Det er også et hvitt felt i den grå oversiden med nettadressen facebook.com, i tillegg til noen ikoner øverst til høyre. Brevet i sin helhet er avbildet til venstre, mens det til høyre, adskilt av et sort felt, er et tekstfelt med bilde og informasjon om hvilken Facebook-side vi er på (Statsarkivet i Tromsø), når undertegnede "likte" denne siden, og en tekst som skal si noe om Brevet: «Flyktning i eget land! Viser i dag et av mange brev til Tromsø Røde Kors etter tvangsevakueringa av Finnmark. Nøden var stor og denne familien følte seg behandlet som utlendinger. Hentet fra arkivet til Tromsø Røde Kors lnr Da8 (arkivet er under ordning)». Her skal det sies at teksten ikke er min, og at jeg ville formulert den litt annerledes: Jeg ville ikke ha brukt begrepet flyktninger, siden man blant annet gjennom flukt må krysse en landegrense for å oppnå flyktningstatus. I tillegg stemmer ikke arkivnavnet, det er altså Troms Røde Kors, ikke Tromsø Røde Kors sitt arkiv. En siste anmerkning er at teksten har utelatt Nord-Troms som også var et stort geografisk område som ble tvangsevakuert. Brevskriveren og hans familie var jo også fra en bygd i Nord-Troms (Arnøyhamn på Arnøy i Skjervøy kommune). Men det at det står at «denne familien følte seg behandlet som utlendinger» kan ha bidratt til at brevet fikk så stor oppmerksomhet siden det forsterker den delen av Brevets innhold som de fleste reagerte på i Facebook-publiserings kommentarfelt som ligger under den ovennevnte teksten. Mellom tekst og kommentarfelt finner man også en meny der man kan "like", kommentere, og/eller dele dokumentet, samt en linje om hvor mange som har trykt "liker" på Brevet (205) og hvor mange som har delt Brevet videre (294). Av kommentarer ser man kun de fem siste av i alt 16 kommentarer. Med underkommentarer blir det til sammen 25 kommentarer, da har jeg ikke tatt med den rasistiske kommentaren som ble slettet.

Facebook-publiseringa inneholder altså en del mer informasjon utover selve Brevet: både informasjon som gjelder Brevet, men også informasjon som forteller oss at det er en reproduisert utgave av Brevet på en Facebook-side. Dette kan virke noe forvirrende, men kan kanskje bedre forstås ved hjelp av begrepet paratekst. Gérard Genette skriver at paratekst handler om utenforliggende tekst som peker mot selve teksten og lar oss forstå hvilket dokument det er vi forholder oss til: «Thus the paratext is for us the means by which a text makes a book of itself and proposes itself as such to its readers, and more generally to the public» (Genette, 1991, s. 261). I en bok ville paratekstene bestått av f.eks. tittel, forfatter, forord og baksidetekst. Alt dette utgjør et rammeverk rundt teksten og påvirker leserens forståelse av den.

Facebook-publiseringa av Brevet inneholder i så måte flere paratekster som forteller oss at det er nettopp et Facebook-publisert dokument, og at vi antakelig leser det på en annen måte enn det taktile originalbrevet: Som digitalt dokument er det mange detaljer ved utformingen som forteller oss at dette er en Facebook-publisering, og de fleste er allerede nevnt: den digitale layouten med små ikoner, menyer og kommentarfelt som alle indikerer at dette ikke er et originalbrev, men avbildningen av et originalbrev som er publisert på Facebook. Kanskje er det nettopp det at Facebook-Brevet leses annerledes som gjør at det også skaper flere reaksjoner? Facebook er en digitalt medieplattform som har eksistert en god del år og som bygger på digital sosial interaksjon: Brukerne av Facebook har blitt vant til å bruke denne plattformen til å kommentere egne og andres publiseringer, og kanskje var det også det som skjedde da Statsarkivet publiserte Brevet på sin Facebook-side. Brevets innhold skapte reaksjoner som faktisk ble uttrykt fordi det befant seg på et medium som innbyr til å kommentere publiseringer. Når det er sagt handlet mange av kommentarene om en pågående flyktningsdebatt og ikke selve Brevets innhold. Men variasjonen av kommentarene sier noe om at Facebook-publikasjonen av Brevet for noen ble et slags historisk argument i en pågående debatt, mens det for andre minnet dem om den gangen de selv ble tvangsevakuert. Facebook-publiseringa av Brevet er altså både en formidler av kollektive minner, men også noe mer: en kilde til debatt og en arena for kommentarer og meningsutveksling. Hvis man tenker seg at Brevet ble skrevet av, som i innledningen til oppgaven, altså om det ble publisert på Facebook kun som et sitat av Brevet, hvordan hadde det blitt mottatt da? Jeg tror ikke et sitat ville høstet like mye respons som en kopi av et brev man kan se er gammelt. Mangelen på kontekst ville antakelig få færre til å se nærmere på det.

Det intermediale analysenivået representerer, i følge Astrid Erll: «(...) the interplay with earlier and later representations» (Erll, 2008, s. 390). Herunder bruker hun begrepet mediering og remediering: «(...) the fact that memorable events are usually represented again and again (...)» (Erll, 2008, s. 392). Erll viser til at en hendelse som f.eks. en krig genererer så mange representasjoner gjennom ulike medier at de begynner å referere til hverandre snarere enn til de faktiske hendelsene de tar utgangspunkt i. I en litt mindre skala kan man si at det handler om Brevets forhold til andre dokumenter som ble brukt til utstillinga. Samtlige skriftlige dokumenter er hentet fra det samme arkivet. Som nevnt tidligere er fotografiene hentet fra to andre arkiv; Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme og Sverresborg Trøndelag folkemuseum. Fotografiene er tatt i henholdsvis 1945 og 1940, altså fra den samme tidsperioden bare med den forskjellen at det ene bildet er tatt i begynnelsen av krigen (Sverresborg), mens de andre er tatt like etter krigen (Biskopen i Tromsø). Av skriftlige dokumenter har jeg brukt fem brev sendt av Røde Kors, fem privatbrev sendt til Røde Kors, fem telegrammer, tre kvitteringer og én avisannonse. Til sammen kan man si at dokumentene som ble brukt til utstillinga utgjør et dokumentkompleks. Noen av dokumentene har en direkte sammenheng med hverandre: det dreier seg om korrespondanse innenfor organisasjonen Røde Kors eller korrespondanse mellom privatpersoner og Røde Kors. Det ene privatbrevet, antakelig også sendt etter den tidligere nevnte avisannonsen i Bladet Tromsø var trykt, kan knyttes til et takkebrev fra samme avsender. Det var tilfeldig at jeg fant to brev fra samme avsender, for de to brevene lå ikke sammen, men i to forskjellige esker. Det var den litt spesielle håndskriften som gjorde at jeg kjente igjen de to brevene. Det som imidlertid knytter dokumentene fra arkivet til Troms Røde Kors sammen, er at de er produsert under og like etter verdenskrig. Alle dokumentene er enten sendt til eller fra Røde Kors, og samtlige handler om hjelp på et eller annet vis. Brevet var et av mange brev som ble sendt til Røde Kors i håp om å få hjelp. Og Røde Kors svarer enten med hjelp eller avslag, men jeg fant ikke mange tilslags- eller avslagsbrev i arkivet. Det kunne se ut som at de som jobbet for Røde Kors ikke fikk sendt brev til alle som søkte hjelp i begynnelsen, for etter noen måneder, når brevene ble færre, begynte de å skrive avslagsbrev. Begrunnelsen for avslag var hele tiden den samme: at de rett og slett var tomme for forsyninger og ikke hadde noe å sende. Det kan hende at avsenderen av Brevet fikk et slikt avslagsbrev, men jeg fant det i så fall ikke i arkivet. Hadde reaksjonene på Brevet vært mildere hvis man visste at familien Karlsen ikke fikk hjelp rett og slett fordi det ikke var forsyninger nok til å hjelpe alle? Det hadde vært interessant å se liknende dokumenter fra liknende arkiv fra denne tiden: Er korrespondansen

lik i andre Røde Kors-arkiv fra den samme tidsperioden? Eller enda bredere: Hvordan ser ulike arkiv fra ulike hjelpeorganisasjoner ut fra den samme tiden?

Etter at jeg fant Brevet i sin originalform ble det reproduisert på Facebook (figur 1), Twitter, i avisa iTromsø (figur 2) og på utstillinga til Arkivdagen (figur 3 og 5). Til en viss grad kan man kanskje si at Brevet blir reproduisert gjennom denne oppgaven også. Gjennom reproduksjonen fikk Brevet nye paratekster. Jeg har allerede nevnt Facebook-publiseringa av Brevet og dets paratekster ovenfor, men også avisartikkelen og plakatgjengivelsen av Brevet fikk sine paratekster som kan påvirke måten å lese Brevet på. Gjennom avisartikkelen får man opplysninger via layout, journalistnavn (Åsgeir Johansen), navn på avis (iTromsø), bruk av avispapir, font, format, navn på spalte (Bybildet) en idé om at det er nettopp en avisartikkel man leser i en lokalavis med en ganske stort opplag, i en spalte som tar for seg lokalhistoriske bilder og der man knytter tekst og historie til bilder. Artikkelen i denne spalta innbyr ikke, som på Facebook, til kommentarer og debatt, og artikkelen ble heller ikke lagt ut på avisas Internett-side, der det potensielt kunne ha vært et kommentarfelt. Dersom man hadde hatt kommentarer til artikkelen med Brevet i avisa måtte man ha tatt kontakt med journalisten som lagde saken, eller avisas spalte for leserinnlegg.

Også utstillinga og Brevet på utstillingsplakaten har sine paratekster som kan påvirke måten det leses på. I forkant av utstillinga ble det laget flyers og en enkel plakat som fortalte publikum hvilken utstilling som var i vente. I tillegg ble det annonsert i lokalaviser og på Facebook om Arkivdagen og utstillinga. Utstillingsplakatene har jeg beskrevet tidligere med bruk av farge, font og de andre dokumentene som man finner på denne plakaten. Da publikum ankom Statsarkivet på Arkivdagen vil jeg anta at de hadde oppsøkt lokalene for å delta på denne aktiviteten, siden det var en lørdag, og Statsarkivet vanligvis er stengt da. Publikum hadde kanskje også forventninger om hva de hadde i vente av både foredrag, omvisninger og utstilling denne dagen. Jeg fikk inntrykk av at mange av de som kom denne dagen var brukere av Statsarkivet i Tromsø, og mange av dem hadde også vært på Arkivdagen tidligere.

I tillegg, ved siden av originalen av Brevet i monteret, la jeg ved en tekst der jeg refererte til de øvrige medieringene av Brevet med følgende formulering:

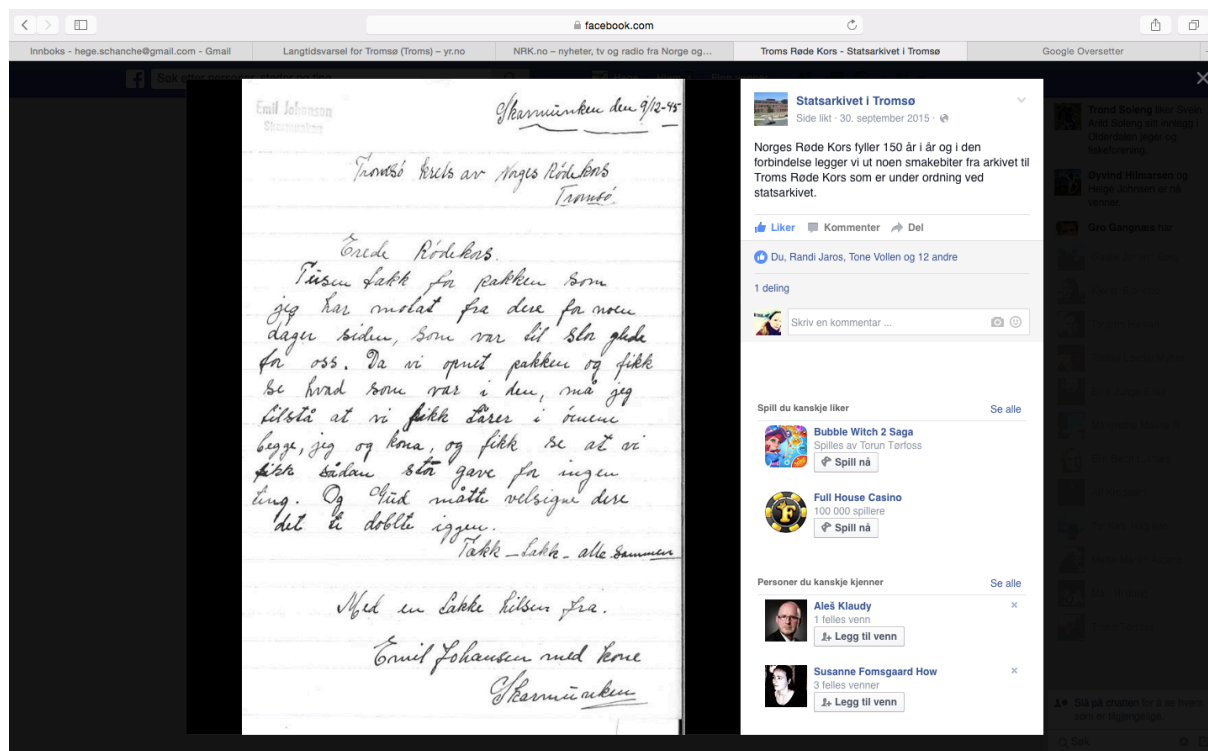
Dette brevet fra arkivet til Troms Røde Kors ble tidligere i høst publisert på Statsarkivets Facebook- og Twitter-konto og skapte stor interesse og debatt. Brevet ble senere publisert i avisa iTromsø. Du finner det også i utstillinga under plakaten som er merket Materiell hjelp.

Da var det kanskje ikke så rart at det også var Brevet som fikk mest oppmerksomhet på utstillinga. En dame kom bort til meg og sa: «Jeg visste ikke at det var sånn de tvangsevakuerte hadde det». Min intensjon med å bruke Brevet i utstillinga var å sette det i en kontekst sammen med andre dokumenter fra det samme arkivet samt fotografier og gjenstander fra den samme tiden. Til sammen ønsket jeg at disse dokumentene skulle formidle Røde Kors-historie, krigshistorie og kollektive minner fra tvangsevakueringa. Brevet alene forteller en liten del av disse historiene, men samlet ble det en litt mer nyansert fortelling. Ovennevnte reaksjon fra damen som hadde sett Brevet fikk meg til å tenke på at det ikke ville være riktig å bare bruke kun ett brev fra arkivet til utstillinga, siden det ikke var alle som ble dårlig behandlet på stedet de ble tvangsevakuert til.

Astrid Erlls tredje analysenivå kaller hun **det plurimediale analysenivået**: «(...) in which memory-making novels and films appear and exert their influence» (Erll, 2008, s. 390). Erll spør igjen: Hva er det som gjør enkelte filmer og bøker mer mektig og innflytelsesrike enn andre? Jo: enkelte intra- og intermediale strategier markerer seg som sterke bærere av kulturelle minner. Dette gjøres imidlertid av mottakerne, og det må gjøres kollektivt, altså av et stort publikum, for at det skal kunne skapes kulturelle minner.

Så hva var det med Brevet som skapte reaksjoner og vakte kollektive minner? Her vil jeg først nevne at det ikke bare ble publisert ett brev fra arkivet til Troms Røde Kors på Statsarkivet i Tromsø sin Facebook-side, men to. Det andre brevet, som jeg ikke har nevnt tidligere, fikk imidlertid ikke på langt nær så stor respons som det første:

Figur 7. Brev nr. 2 publisert på Statsarkivets Facebook-side.

Som man kan se av Figur 6. fikk dette brevet kun 12 ”likes”, én deling (min egen) og ingen kommentarer. Brev nummer to er litt vanskeligere å lese, men innholdet er følgende:

Skarmunken den 9/12-45

Tromsø krets av Norges Rødekors Tromsø

Erede Rødekors

Tusen takk for pakken jeg har motat fra dere for noen dager siden, som var til stor glede for oss. Da vi opnet pakken og fikk se hvad som var i den, må jeg tilstå at vi fikk tårer i øinene begge, jeg og kona, og fikk se at vi fikk sådan stor gave for ingen ting. Og Gud måtte velsigne dere det ti doblte igjen. Takk – takk – alle sammen

Med en takke hilsen fra

Emil Johansen med kone

Skarmunken

Hvorfor fikk brev nummer to så lite oppmerksomhet? Forskjellen på Brevet og brev nummer to er for det første at det ene er formulert som et spørsmål om hjelp mens det andre er et takkebrev. Vi vet at spørrebrevet ikke førte til hjelp siden det står ”Intet” på det. Takkebrevet, som jeg ikke fant noen annen korrespondanse på (jfr. arkivets fraværet av arkivnøkkel), er tydelig et uttrykk for at brevskriveren faktisk fikk hjelp. For det andre er tonen ganske annerledes: i Brevet får man inntrykk av at det er en oppgitt og kanskje skuffet brevskriver som er avsender, mens avsender av takkebrevet er mildere, ydmyk og takknemlig. Jeg brukte heller ikke brevet til utstillinga, kanskje på grunn av at det fikk så lite respons sammenliknet

med Brevet. Likevel kommer altså begge brevene fra det samme arkivet. Hvorfor vekket det ene brevet så mye oppmerksomhet mens det andre nesten ble forbigått i stillhet?

Dersom man nå ser bort fra dokumentene og heller retter blikket mot de som betrakter dem kan man spørre seg hva publikum kjenner til av historier om tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms i 1944. I kapittel 1.1 Bakgrunn nevnte jeg at NRK-programmet *Høsten de mistet alt* avdekket at det antakelig er lite kunnskap om denne hendelsen i befolkninga med mindre de har opplevd tvangsevakueringa selv, eller er i familie med noen som ble tvangsevakuert. Selv repliserte altså NRK med en fire timers sending om temaet, men så vidt jeg kan se i NRKs søkbare arkiv, har det ikke vært noen større satsing på området enn en dokumentarserie i seks deler som ble skapt av regissør Knut Erik Jensen i 1985 med tittelen: *Finnmark mellom øst og vest*. Jeg vet ikke hva som står i skolepensum i grunnskolen om denne hendelsen, men dersom det ikke er mye kan man tenke seg at det vil være andre institusjoner som blir vesentlige formidlere av denne historien og som dermed kan være med og påvirke de kollektive minnene. NRK er en slik institusjon, en annen er f.eks. Gjenreisningsmuseet i Hammerfest. Jeg dro dit i begynnelsen av dette prosjektet for å snakke med noen av de ansatte om hvordan de jobber med formidling og i hvilken grad de er med på å påvirke kollektive minner fra tvangsevakueringa. Konservator Heidi Stenvold ved Gjenreisningsmuseet fortalte at de i løpet av de seinere år har endret litt vinkling på fortellingene. De har merket seg at tidsvitnene er i ferd med å bli færre, og at de nålevende tidsvitnene enten var barn eller ungdommer i 1944. Tidligere handlet utstillingene i større grad om lidelse og nød. Det handlet også om det som mange opplevde som statlige overgrep da de måtte forlate sine hjem, og om sterke statlige føringer også etter evakueringa. I dag forsøker man å se litt annerledes på historien. I en utstilling kalt *Mens vi venter på neste båt, forsyninger og frihet*, som museet produserte i 2014 i forbindelse med 70-årsmarkeringa av tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms står det i utstillingsteksten: «Utstillingen formidler bakgrunnen for hendelsene, tidsvitners opplevelser og myndighetenes hastige organisering i en kaotisk situasjon.» I følge Stenvold var det altså organiseringa av tvangsevakueringa som var nøkkelordet for utstillinga. Tilbakemeldingene de fikk fra besøkende til utstillinga var blant annet at det var interessant å se historien fra en litt annen side.

En annen ting jeg gjorde i begynnelsen av prosjektet var å intervju tidsvitner. Med bakgrunn i det jeg har lest og det jeg har fått fortalt om tvangsevakueringa begynte jeg å spørre tidsvitnene om deres historier. Selv om jeg forsøkte å legge vekk egne tanker om temaet,

kunne jeg likevel ikke unngå å høre på opptakene i ettertid at spørsmålene mine til en viss grad var preget av bilder, historier og forestillinger jeg har om tvangsevakueringa. Og kanskje er det også det som skjer i møte med Brevet og andre dokumenter fra denne tiden; vi leser, tolker og analyserer på bakgrunn av det vi kjenner til om emnet (og liknende emner) fra før. Derfor kan ett dokument, som f.eks. Brevet, utløse et skred av reaksjoner, mens et annet dokument, som f.eks. takkebrevet, nesten ikke oppnår respons i det hele tatt. Tidsvitneintervjuene vil ikke bli brukt i denne oppgaven, men lydopptakene befinner seg i Statsarkivet, og er i følge Aleida Assmann: «in a state of latency, in a space of intermediary storage» (Assmann, 2008, s.103).

Det inter- intra- og plurimediale analysenivået til Astrid Erll handler som nevnt om medietypers: «(...) phenomena *within, between, and around* those media which have the power to produce and shape cultural memory» (Erll, 2008, s. 390). Dersom man ser nærmere på Erlls tredelte teori og sammenlikner den med Niels Windfeld Lunds komplementære dokumentteori kan man se at det har visse likheter. Lunds teori handler som tidligere nevnt om at et dokument alltid er både 100 % fysisk, 100 % sosialt og 100 % mentalt. Et dokumentets fysiske karakter kan sees i sammenheng med Erlls intramediale analysenivå, altså om mediets indre kvaliteter. Dokumenters sosiale aspekt kan sammenliknes med Erlls intermediale karakteristikk om forholdet mellom medietyper som påvirker dokumenter, og til slutt sammenfaller et dokumentes mentale karakter med Erlls plurimediale analysenivå som handler om utenforliggende faktorer som påvirker mediet. Dersom man ser på Brevet igjen kan det i sin opprinnelige form beskrives som et fysisk dokument av papir skrevet med penn og blyant. Som sosialt dokument er det et av mange liknende brev med samme formål: skrevet av mennesker i nød til Troms Røde Kors for å be om hjelp til materielle nødvendigheter. Til sammen forteller de en kollektiv historie om at det var mange som opplevde å måtte evakueres og som ikke fikk med seg personlige eiendeler og som derfor måtte be om hjelp fra Røde Kors som igjen hadde annonsert at de kunne hjelpe folk i nød. Som mentalt dokument kan man f.eks. se på Brevet i sin digitale versjon på Facebook, og hvordan det nærmest fikk et eget liv der som var vanskelig å kontrollere utover Statsarkivets administratorrolle på deres Facebook-side. Dette kommer jeg tilbake til litt lengre ned.

For å gå tilbake til Erlls grunnspørsmål om hvilke medier som viser seg å være bedre egnet til å formidle kulturelle minner enn andre, vil jeg gå litt nærmere inn på det mediet som så ut til å

ha størst ”virkning” når det kom til hva som vekket kollektive minner, nemlig den digitale versjonen av Brevet.

3.2 En digital betraktning av dokumentets originalitet

Da Brevet ble publisert på Statsarkivets Facebook-sider skal jeg innrømme at jeg ble både overrasket og begeistret over den mottakelsen det fikk. Det som kunne måles fra Statsarkivets side var antall likerklikk, lesninger, delinger og kommentarer. Det som *ikke* lot seg måle var eventuelle videredeler og kommentarer på disse. Med tanke på at en kommentar ble slettet fra Statsarkivets Facebook-publisering, var det ikke utenkelig at liknede kommentarer kunne komme på andre Facebook-sider som hadde delt Brevet, men det var utenfor Statsarkivets kontroll. Hva gjør det med et dokument at det løsrives fra sin sammenheng, og hvor blir det av dokumentets originalitet i den digitale jungelen?

Jeg vil først sitere David M. Levys definisjon av hva dokumenter er: «What are documents? They are, quite simply, talking things. They are bits of the material world – clay, stone, animal skin, plant fiber, sand – that we’ve imbued with the ability to speak» (Levy, 2001, s. 23). Dette er, i likhet med Niels Windfeld Lunds definisjon, en svært bred definisjon av dokumentbegrepet. Levy bruker imidlertid denne definisjonen for å se nærmere på hva et digitalt dokument er sammenliknet med et papirdokument. Han skriver om papirdokumentet, og her kan man ha Brevet i tankene: «A paper document is complete in itself, with the communicative marks inscribed directly in the writing surface – one or more sheets of paper. The ensemble is a selfcontained, bounded object» (Levy, 2001, s. 138). Kan et digitalt dokument i samme grad være et selvstendig og avgrenset objekt? Hvordan kommuniserer et digitalt dokument? I følge Levy karakteriseres det digitale dokumentet i sin nærmest schizofrene natur fordi: «(...) it lives a double life. On the one hand, you have a digital representation. This is the collection of bits stored on a floppy disk, on the hard drive embedded in your workstation, or on a fileserver» (Levy, 2001, s. 138). Videre skriver han:

For the simple, and possibly profound, truth is that you can’t see the bits. You can’t hear them, you can’t touch them or smell them. They are completely inaccessible to the human senses. Which means that they can’t communicate with us, they can’t talk to us and for us. Not directly, anyway. This makes the digital representation, in and of itself, an extremely poor choice as a medium of communication (Levy, 2001, s. 138).

Samtidig kan man se på digitale dokumenter som representasjoner for noe som faktisk er sansbart som en skjermtekst eller som en mulig utskrift: «Digital materials are made up of both the digital representation and the perceptible forms produced from it» (Levy, 2001, s. 138).

En annen karakteristikk av digitale dokumenter er at de kan kopieres og spres nærmest i det uendelige ved hjelp av et enkelt tastetrykk. I 1936 kunne man ikke det, men Walter Benjamin var likevel opptatt av datidens mekaniske nyvinninger som gjorde det enklere å reproducere spesielt foto og film, og han stilte spørsmål ved dokumentenes originalitet og autentisitet når de ble masseprodusert. Dette gjorde han gjennom publikasjonen *The work of Art in The Age of Mechanical Reproduction*.

Benjamins hovedtese var at et verk mister sin ”aura” når det reproduseres. Og når auraen uteblir, uteblir også verkets originalitet og autentisitet. Han brukte naturopplevelser for å definere aura: «We define aura (...) as the unique phenomena of a distance, however close it may be» (Benjamin, 2006, s.118). Benjamin utdyper videre: «If, while resting on a summer afternoon, you follow with your eyes a mountain range on the horizon or a branch which casts shadow over you, you experience the aura of those mountains, of that branch» (Benjamin, 2006, s.118). Hva kan så aura ha med digitale dokumenter å gjøre? I artikkelen *New Media and the Permanent Crisis of Aura* av Bolter mfl., hevder artikkelforfatterne at Walter Benjamins teori om fraværet av aura passer spesielt på digitale dokumenter: «We believe that the question of the loss of aura is especially relevant for a particular group of digital media technologies called ”mixed reality”, which combine the physical and the virtual and therefore exist at the boundary between reproductive technologies and older forms, to which Benjamin ascribed aura» (Bolter mfl., 2006, s. 21). Hvis man ser på figur 1., skjermbildet av Brevet på Statsarkivets Facebook-side, kan man se avbildningen av selve Brevet til venstre og til høyre finner man et bilde av Statsarkivet i Tromsø samt opplysning om hvem sin side det er og når undertegnede ”likte” og dermed ble følger av siden. Nedenfor er det en tekst som en av de administrativt ansatte har skrevet, og så følger en meny der man kan ”like”, kommentere eller dele bildet av Brevet. Så får man opplyst hvor mange som har trykket ”liker” på bildet og hvor mange delinger det har. Til slutt, helt nederst finner vi kommentarfeltet. Dette er mer detaljert beskrevet i forrige kapittel. Denne blandingen av avbildningen av Brevet, det sosiale mediet det er lagt ut på samt de teknologiske mulighetene menyene tilbyr gjør at dette kan kalles en «mixed reality».

Akkurat som Walter Benjamin forsøkte å forstå de første kulturelle konsekvensene av reproduktive medier, forsøker artikkelforfatterne Bolter mfl., å forstå den videre utviklingen som skjer innen digital teknologi ved hjelp av Benjamins teorier, og skriver følgende om

følelsen av avstand uavhengig av fysisk nærhet: «This quality of distance-no-matter-how-near is a key to Benjamin's thinking (and to understanding aura in new media). (...) The analogy suggests that the closer we come to a work of art, the better we appreciate the distance between ourselves and that work» (Bolter mfl., 2006, s. 24-25). Brevet er ikke et kunstverk og kan ikke betraktes på samme måte, men det traff noe hos mange som leste det, og kan dermed tilskrives en viss autoritet som et historisk vitnesbyrd. Benjamin selv formulerte det slik:

The authenticity of a thing is the essence of all that is transmissible from its beginning, ranging from its substantive duration to its testimony to the history which it has experienced. Since the historical testimony rests on the authenticity, the former, too, is jeopardized by reproduction when substantive duration ceases to matter. And what is really jeopardized when the historical testimony is affected is the authority of the object (Benjamin, 2006, s. 117).

Benjamin stiller altså spørsmål ved ektheten til dokumenter som historiske vitnesbyrd når de reproduseres. Og han har unektelig et poeng: Det *er* ikke originalen av Brevet som ligger på Facebook, men en kopi. Originalen har hele tiden befunnet seg i arkivet, foruten da det ble tatt ut for å skannes, og da det ble utstilt til Arkivdagen, låst inne i et glasskap. Det er visserlig ikke det samme å se en kopi som å holde originalbrevet i hånden, den taktile, autentiske opplevelsen gir dokumentet høyere verdi enn replikaen. Det er også mer sårbart – forsvinner originalen er det ingenting igjen som kan reproduseres.

Forfatterne av *New Media and the Permanent Crisis of Aura* mener at ulike medieformer på ulike måter representerer det autentiske, og som Astrid Erll problematiserer de også betydningen av framveksten av nye medietyper og remedieringer, men da i form av fravær av aura og opplevelsen av autenticitet:

Media forms oscillate between offering a non-auratic, reflective experience and reasserting the importance of immediacy and aura. The moment of decay never ends because each media form is constantly comparing itself with other older and newer forms. Media forms are constantly calling into question each others ability to represent the authentic, and these remediations raise the possibility of the decay of aura, the loss of authenticity of experience (Bolter m.fl., 2006, s. 34).

Men hva mener egentlig artikkelforfatterne om den permanente aurakrisen som følger nye medier slik de har titulert det i artikkelens overskrift?:

Aura has been in a permanent crisis since the introduction of mechanical technologies. When Benjamin drew attention to this crisis, he seems to have assumed that it would be resolved in favor of a non-auratic, politically aware cinema of the future. Instead, the desire for immediacy and for auratic experience has paradoxically survived in the face of increasing levels of mediation that digital technology makes possible (Bolter m.fl., 2006, s. 34).

De mener altså at behovet for å oppleve aura og nærvær har overlevd paradoksalt nok til tross for nye medieformer og digital teknologi. Samtidig mener de at denne utviklingen har bidratt til å avgjøre og avklare hvordan medieopplevelser tolkes: «The permanence of the crisis has helped to determine the ways in which media experiences are now received and interpreted by viewers» (Bolter m.fl., 2006, s. 34). Medie- og teknologiutviklingen har vært omfattende siden Walter Benjamin noterte sine bekymringer i 1936, og samtidig som den har ført til et fravær av aura, har den vært klargjørende for folks mediavaner på den måten at aura ikke nødvendigvis er et mål i seg selv. Den gir også mange et valg; man kan se på den digitale utgaven av et dokument, men vissheten om at det eksisterer gjør at man kan oppsøke dokumentets originale versjon. Et annet poeng er at digitale hjelpemidler har kommet så langt at man kan oppleve digitale dokumenter på et detaljnivå som nærmest ikke lar seg gjøre med originaldokumenter. For eksempel kan man nå via Nasjonalbiblioteket studere håndskriften til Henrik Ibsen helt til den minste lille skjelven på slutten av hans liv. Har man en god skjerm kan man også studere Brevet nærmere og gå inn på detaljer i skrift og bakgrunn, og på den måten få ut mer informasjon enn man kunne med tidligere tiders teknologi.

Dette er antakelig likt det Jay David Bolter noen år tidligere ville ha kalt «transparent immediacy». I artikkelen *Remediation and the Desire for Immediacy* tar han opp fenomenet remediering og to måter å remediere på. Selv forklarer han remediering slik: «(...) I call the representation of one medium in another "remediation", and I will argue that remediation is a defining characteristic of the new digital media» (Bolter, 2000, s. 64). Også Astrid Erll skriver om remediering og bruker som nevnt begrepet om det inermiale analysenivået, der Facebook-publiseringa av Brevet kan kalles en remediering fordi et gammelt håndskrevet brev er representert i et nytt, digitalt medium. I følge Bolter kan remedieringer manifesteres på to måter og den ene måten er allerede nevnt, «transparent immediacy». Denne måten å remediere på «(...) attempts to erase or conceal the process of remediation by making the medium invisible» (Bolter, 2000, s. 62). Eksempler på denne måten å tilstrebe en form for usynlig realisme mellom medie og publikum på er rennesansemaleri, de fleste fotografier og Hollywood-film. Den andre formen for remediering kaller Bolter «hypermediacy», og er en

form for remediering som «(...) calls attention to the process of remediation by acknowledging the medium itself» (Bolter, 2000, s. 62). Eksempler på dette kan være mange tv-programmer (f.eks. CNNs nyhetsprogram der tv-bildet er delt opp i flere seksjoner med ulike nyheter) samt mange Internett-sider. Bolter m fl. kaller det som tidligere nevnt en «mixed reality». Facebook er en slik representasjon av «mixed reality» som er oppdelt i flere separate seksjoner der det er rom for ulike meldinger og remedieringer. Hadde man publisert en skannet versjon av Brevet på en nettside uten noen paratekster kunne man ha kalt det for en form for «transparent immediacy», men så lenge det publiseres via et medium med mange paratekster og oppdelte seksjoner må Facebook-publiserings kalles for en «hypermediacy». Dette tror jeg påvirker opplevelsen av aura og nærhet av Brevet på den måten at det skaper en slags bevisst avstand på den ene siden, men også et nærvær i gjengivelsen av originalversjonen på den andre siden.

4. Oppsummering

«It's a curious thing about documents: you can't see them if you don't look at them; but you also can't see them if you look *only* at them, ignoring the surroundings in which they operate» (Levy, 2001, s. 29).

Dette sitatet til Levy oppsummerer på flere måter det jeg har forsøkt å si gjennom denne oppgaven: Hvis man ikke kjenner til et dokumenteksistens kan man heller ikke se det og bruke det, og det nytter heller ikke bare å se på et dokument uten å se på dokumentets kontekst. Gjennom en analyse av Brevet har jeg sett hvordan det har gått fra å være en del av et privatarkiv med en noe usikker fremtid til å bli en del av Statsarkivets samlinger. Det har fått et arkivliv. Ganske tilfeldig fikk jeg øye på det da jeg begynte å ordne arkivet i løpet av noen uker høsten 2015, og gjennom publisering via Statsarkivet i Tromsø sin Twitter- og Facebook-side fikk Brevet mye oppmerksomhet. Fra da gikk dokumentet fra å være et passivt dokument til å være aktivt, i følge Aleida Assmann. Hun knytter aktive og passive minner til institusjoner som jobber med disse: «The institutions of active memory preserve the past as present while the institutions of passive memories preserve the past as past. The tension between the pastness of the past and its presence is an important key to understanding the dynamics of cultural memory» (Assmann, 2008, s. 98). Med dette mener Assmann litt kategorisk at museer «preserve the past as present», og at arkiv «preserve the past as past». Kanskje kan man si at de ulike publiseringene av Brevet bygde en slags bro mellom fortid og

nåtid, eller en hybrid av Assmanns teori, et «present of the past» i en institusjon som «preserve the past as past.»

Levys andre poeng, at man ikke kan studere et dokument og samtidig ignorere konteksten, er kanskje det aller viktigste. Fra Brevet ble publisert både i sosiale medier samt i en lokalavis og brukt til utstillinga til Arkivdagen, inngikk det også i nye kontekster. Facebook-publiseringa førte til både mimring og debatt, mens avisartikkelen satte Brevet i en større sammenheng, både ved at journalisten trakk fram familiehistorie, krigshistorie og den pågående flyktningedebatten. Gjennom utstillinga til Arkivdagen ble Brevet satt i sammenheng med andre dokumenter fra det samme arkivet etter Troms Røde Kors samt fotografier og gjenstander fra den samme tidsperioden. Hensikten var både å si noe om arkivet til Troms Røde Kors, tvangsevakueringa av Finnmark og Nord-Troms, og om andre verdenskrig. Levy tar opp mye av det samme som Niels Windfeld Lund gjør i sitt komplementære dokumentbegrep: man må betrakte et dokument som 100 % fysisk, 100 % sosialt og 100 % mentalt: «The core issue is how these dimensions are interacting with each other in different ways, depending on the physical, social, and mental environments in which documentation takes place» (Lund og Skare, 2010, s. 1638). I dette utdraget av et sitat setter Niels Windfeld Lund fingeren på et essensielt trekk ved det komplementære dokumentbegrepet: Dokumentets fysiske, sosiale og mentale kontekst i det det skapes. Det jeg imidlertid har forsøkt å si noe om gjennom denne oppgaven er at et dokument også må betraktes i den konteksten det til enhver tid måtte befinne seg i: Å bare se på konteksten i det det skapes gir ikke dokumentet noe form for «past as present», men et «past as past», for å låne Assmanns ord. Remedieringene på Facebook og i avisa iTromsø er kanskje de beste eksemplene på det, siden Brevet ble brukt til å trekke linjer fra fortiden til nåtiden.

Innledningsvis i oppgaven stilte jeg følgende spørsmål: *hva* er det som fortelles, *hvem* forteller og *hvordan* formidles disse fortellingene? Ovennevnte avsnitt sier noe om *hvordan* kollektive minner formidles, men jeg har også forsøkt å si noe om *hvem* som formidler: Det er ikke likegyldig hvem som formidler kollektive minner. Statsarkivet er en statlig institusjon med makt, noe som gir autoritet i formidlingsammenheng. Det samme kan man til en viss grad også si om NRK, Gjenreisningsmuseet og skoleverket. Situasjonen kan også snus på hodet ved å se på hvordan «Arkiva gir oss høve til å gå styresmaktene etter i saumane og rette eit kritisk blikk mot korleis personar og grupper har vorte handsama» (St. nr. 7 (2012-2013) *Arkiv*). Det kan man for eksempel gjøre ved å forske på dokumenter som handler om de mange tusen tvangsevakuerte fra Finnmark og Nord-Troms gjennom arkivene.

Statsarkivet i Tromsø har ikke egne klare retningslinjer for hvordan de skal planlegge og gjennomføre aktiv formidling, men gjennom arrangementer som Arkivdagen, samt Stortingsmeldinger og engasjerte medarbeidere er det mer snakk om ressurser og prioriteringer. I tillegg er det ikke alle som har lokaler som egner seg til en type aktiv formidling, og det er muligens noe av det Meld. St. nr. 7 (2012-2013) *Arkiv* tar høyde for når de vektlegger arkivformidling via Internett i form av f.eks. nettutstillinger: «Tilgjenge og formidling er ei anna utfordring. Dei store utsiktene som opnar seg gjennom digital tilgjengeleggjering og formidling over Internett, fører til at potensialet til arkiva som formidlarar av informasjon og kunnskap kan utnyttast av atskillig fleire, langt oftare og på ein meir effektiv måte» (St. nr. 7 (2012-2013) *Arkiv*).

Det siste spørsmålet går på *hva* som fortelles: Tilfeldigheter kunne ført til at arkivet til Troms Røde Kors ikke befant seg på Statsarkivet. Som privatarkiv er det som tidligere nevnt ikke pliktig levert dit, men det var frivillig og i tillegg ønsket av Statsarkivet. Hva om det ikke ble gjort, og hva med andre privatarkiver som ikke blir det? Situasjonen kan kanskje sammenliknes med håndtering av levende minner: Noen vil bli dokumentert og bevart for ettertiden mens andre vil dø ut og forsvinne for alltid. Og av de minnene som er igjen er det kanskje noen få som blir trukket frem som representasjoner av kollektive minner.

5. Referanseliste

Bøker/artikler

Aleksijevitsj, Svetlana (2014) *Krigen kjenner intet kvinnelig ansikt* Oslo: Kagge Forlag.

Assmann, Aleida (2006) History, Memory, and the Genre of Testimony. *Poetics Today*, s. 261-273.

Assmann, Aleida (2008) Canon and Archive. I: Erll, Astrid, Nünning, Ansgar, Young, Sara B. red *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 97-107.

Assmann, Jan (2008) Communicative and Cultural Memory. I: Erll, Astrid, Nünning, Ansgar, Young, Sara B. red *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 109-118.

Benjamin, Walter (2006) The work of Art in The Age of Mechanical reproduction. I: Joanne, Mora. og Marquard, Smith. red. *Visual Culture: Experiences in visual Culture*. London: Routledge, s. 217-242.

Bolter, Jay David (2000) Remediation and the Desire for Immediacy. *Convergence*, s. 62-71.

Bolter, Jay David, MacIntyre, Blair, Gandy, Maribeth og Schweitzer, Petra (2006) New Media and the Permanent crisis of Aura. *The International Journal of Research into New Media Technologies*, s. 21-39.

Buckland, K. Michael (1991) Information as Thing. *Journal of the American Society for Information Science*, s. 351-360.

Buckland, K. Michael (1997) What is a "Document"? *Journal of the American Society for Information Science* (48) Sep., s. 804-809.

Briet, Suzanne (2006) *What is documentation?* Toronto: The Scarecrow Press Inc.

Halbwachs, Maurice (1992) *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago

Press.

Erl, Astrid (2008) *Cultural Memory Studies: An Introduction*. I: Erl, Astrid, Nünning, Ansgar, Young, Sara B. (2008) *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 1-15.

Erl, Astrid (2008) *Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory*. I: Erl, Astrid, Nünning, Ansgar, Young, Sara B. (2008) *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 389-398.

Fossati, Giovanna (2009) *From Grain to Pixel. The Archival Life of Film in Transition*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Genette, Gérard (1991) Introduction to the Paratext. *New Literary History*. Spring (1991) 22 (2). S. 261-272.

Johansen, Elisabeth (2013) *Brent Land*. Stamsund: Orkana Forlag.

Lange, Hilde og Spring, Ulrike (2013) *Formidling for framtida – tanker om arkiv*. ABM-media as.

Lange, Vilhelm, Mangset, Dag, og Ødegaard, Øyvind (2001) *Privatarkiver. Bevaring og tilgjengeliggjøring*, Oslo: Kommuneforlaget.

Levy, David M. (2001) *Scrolling Forward : Making sense of documents in the digital age*. New York: Arcade Publishing.

Lund, Niels Windfeld og Skare, Roswitha (2010) Document Theory. *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. Third Edition. London: Taylor & Francis. S. 1632-1639.

Lund, Niels Windfeld (2010) Document, text and medium: concepts, theories and disciplines. *Journal of Documentation*, 66 (5), s. 734-749.

Morra, Joanne og Smith, Marquard, (2006) *Visual Culture. Critical concepts in Media and Cultural Studies*. London: Routledge.

Petterson, Arvid (2008) *Fortiet fortid*. Hammerfest: Gjenreisningsmuseet for Finnmark og Nord-Troms.

Stortingsmelding/Melding til Stortinget

St.meld. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*

Meld. St. nr. 7 (2012-2013) *Arkiv*

Brosjyrer (u.å.)

Norges Røde Kors: This is The Norwegian Cross/Dette er Røde Kors.

Mens vi venter på neste båt, forsyninger og frihet, Gjenreisningsmuseet i Hammerfest.

Nettsider

www.arkivverket.no

www.kulturradet.no

www.lovdata.no

6. Vedlegg

Tekster og plakater brukt i utstillinga til Arkivdagen 2015 ved Statsarkivet i Tromsø, samt kommentarene til Facebook-publiseringa av brevet.

Utstillingstekst

Om Røde Kors-utstillinga

Dokumentene i Røde Kors-utstillinga er hentet fra privatarkivet til Troms Røde Kors som ble overlevert til Statsarkivet i 2013. Dette er et omfattende arkiv og foreløpig under ordning. Den delen av arkivet som er representert i utstillinga er hovedsakelig fra perioden 1942-1945 – altså under og etter andre verdenskrig.

Et nøkkelord for det arbeidet Troms og Tromsø Røde Kors utførte på denne tiden kan sies å være en utstrakt form for organisering av ulike typer hjelpeytelser: Organisering av tvangsevakuerte fra Finnmark og Nord-Troms, organisering av hjelpeforsendelser til ulike grupper trengende i inn- og utland, samt formidling av hilsener og etterlysninger rettet mot mennesker som av ulike grunner mistet kontakt med hverandre under krigen.

Til utstillinga har vi valgt ut noen dokumenter fra dette arkivet som viser litt av det omfattende arbeidet Røde Kors utførte i en for mange kaotisk og uoversiktlig tid.

Siden det ikke er noen fotografier fra denne perioden i Røde Kors-arkivet har vi brukt fotografier fra arkivet til Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme. Disse bildene er tatt under biskopens reise med ”kirkeskøyta” etter frigjøringen, der hensikten var å dokumentere tilstanden til ulike kirkebygg etter andre verdenskrig. I tillegg har vi fått låne et fotografi fra Sverresborg Trøndelag folkemuseum som viser Røde Kors samlesentral for klær som skulle sendes til krigsherjede byer.

Gjenstandene som er brukt i utstillinga har vi fått låne fra Tor Magne Berg og Torbjørn Schanche. Begge gjenstandene er eksempler på gjenstander som ikke ble brent i de tvangsevakuerte områdene 1944, men som ble berget av privatpersoner. Den ene gjenstanden er en kobberkjele fra Karlebotn som ble vunnet på et fesjå, den andre gjenstanden er en cognac-flaske som i sin tid ble kjøpt på samlaget i Vardø.

Ingen av dokumentene, fotografiene eller gjenstandene har tidligere vært brukt i utstillingssammenheng.

Plakattekster

Materiell hjelp

I arkivet til Troms Røde Kors finner vi mange brev fra tvangsevakuerte som ber om hjelp til klær og sko – ting de ikke fikk med seg da de måtte forlate sine hjem etter ordre fra den tyske okkupasjonsmakten i 1944. Mange fikk hjelp, men mot slutten av 1945 var det så godt som tomt for hjelpeforsendelser.

Billedtekst: Røde Kors samlesentral for klær som skal sendes til krigsherjede byer. Foto: Schröder. Juli 1940. Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Grenseløs hjelp

Mye av hjelpen som Røde Kors var med på å organisere under andre verdenskrig kom fra lokale materielle og økonomiske ressurser, men det kom også mange hjelpeforsendelser fra andre land, så som Danmark, Sverige, England, Sveits, Spania og USA.

Billedtekst: Da svenskebarna kom heim til Alta Foto: ukjent (antakelig A. Wiig). Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme. LNR 263

Etterlysninger og hilsener

Noen kom bort fra hverandre under tvangsevakueringa, andre hadde kanskje ikke hørt fra sine kjære på flere år. Røde Kors hjalp folk til å etterlyse og finne hverandre i en kaotisk og uoversiktlig tid.

Tekst til Smith-dokumentene: Herman Smith var en av 17 jøder som ble deportert til Tyskland under andre verdenskrig. Senere vet man at han døde i tysk fangenskap i 1943.

Hjelp til fanger og fangeleire

Under andre verdenskrig organiserte Røde Kors hjelp til norske fanger i inn- og utland, men også til utenlandske fanger i Norge. Hjelpen besto av alt fra brev og pakker fra enkeltpersoner til større forsendelser av ulike typer materiell hjelp i form av mat, medisiner, sanitærartikler, klær, sko, med mer.

Billedtekster (begge foto): Fra russefangeleiren på Havnes i Nord-Troms. Foto: Annie Giæver. Mai 1945. Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord Hålogaland bispedømme. LNR 263

Montertekster

Dette brevet fra arkivet til Troms Røde Kors ble tidligere i høst publisert på Statsarkivets Facebook- og Twitter-konto og skapte stor interesse og debatt. Brevet ble senere publisert i avisa Tromsø. Du finner det også i utstillinga under plakaten som er merket Materiell hjelp.

Kobberkjelen er fra Karlebotn innerst i Varangerbotn og er utlånt av Tor Magne Berg som har skrevet følgende om den: Oktober 1944: Etter at fiskegarn og mel var lagt i en tønne og gravd ned og båten var gjemt i et buskas, gikk familien med hest opp til sin faste vinterboplass, Loahkkejeaggi. Med seg hadde de blant annet sølvtøy og andre lette verdisaker, inkludert denne kobberkjelen, som var premie fra et fesjå.

Cognac-flasken kommer fra Vardø og var med da familien Schanche først evakuerte midlertidig til Finnkongkeila i 1944, og siden da slo seg ned i Polmak i Tana før de flyttet til Alta i 1948.

MATERIELL HJELP

21/11 44
 Tross
 Til Trossens Røde Kors
 Farsing

Til Trossens spørge om de ikke vilk være så snille og hjelpe meg med litt spekk til.

Da jeg skal ha kam mer må skaffe de klær til jeg ikke kan få plass av andrøst for haldt i skole og veske mit & de om kost tid. Sige de er merke og gjør dette for mig, da vil de hjelpe og

H. her i Rødtjord

Arb. Arny
 J. Fløtta
 Rødtjord

Den 18/11-44

Røde Kors samlesentral for klær som skal sendes til krigsherjede byer. Foto: Schrøder. Juli 1940. Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

Det haster
 Til byens borgere.

SE GODT PÅTIL om det ikke er et eller annet klesplagg du kan menne til hjelp for de evakuerede nordre. Sendt undertrykt i alle stredelore. — Bring det til Røde Kors Hjelpestasjon, Skungt. 26.

I arkivet til Troms Røde Kors finner vi mange brev fra tvangsevakuerte som ber om hjelp til klær og sko - ting de ikke fikk med seg da de måtte forlate sine hjem etter ordre fra den tyske okkupasjonsmakten i 1944. Mange fikk hjelp, men mot slutten av 1945 var det så godt som tomt for hjelpeforsendelser.

den 18 april 1945

Røde Kors Troms

Jeg vil beklage at jeg ikke fikk litt klær eller sko, og mine barn som er for et halvt år yngre enn de som er evakuert til det som er hjemmet og her har vi skillett som skillettene. Det ville som er å få klær på trossens klær skillett til de evakuerte, mens de evakuerte til fra 2. på skole som er for god med og da er maten for de evakuerte er svært viktig for alle i evakuerte og klær som er å haldt for de jeg håper at de kan hjelpe ut.

Malin Sævi
 adr: Trossens
 1/4 pr. Rødtjord

Takke med det
 sendt 17/11 44

Rødt Kors
 Hjelpestasjon
 Troms.

Arbeidsgjengen er evakuert fra skillett i Troms.

Til røde kors som har hjulpe meg med noe klær og litt mat. Og som har hjulpe meg i skole. Det er det som er viktig for meg, spesielt klær og sko. Det er viktig for alle i evakuerte og klær som er viktig for alle i evakuerte og klær som er viktig for alle i evakuerte.

Hjelpestasjon
 Hjelpestasjon
 Rødtjord

Takkebrev
 Rødt Kors 17/11-44

Røde Kors Hjelpestasjon
 Troms.

Godt nytt år!

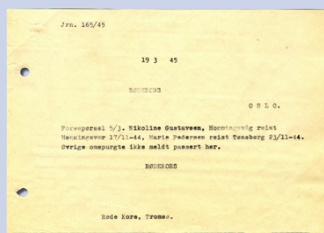
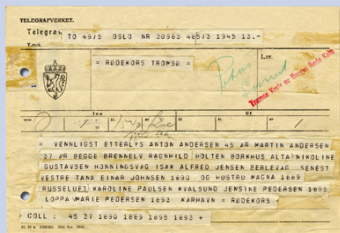
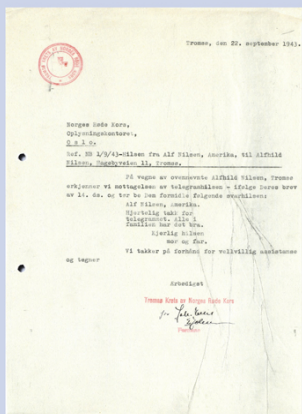
Til røde kors som har hjulpe meg så meget for den evakuerte klær og sko og maten som har hjulpe meg så meget.

Hjelpestasjon
 Hjelpestasjon
 Rødtjord
 (evakuert fra Troms pr. Rødtjord)

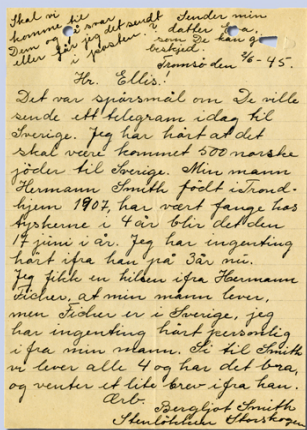
Figur 8. Plakat til Arkivdagen 2015.

ETTERLYSNINGER OG HILSENER

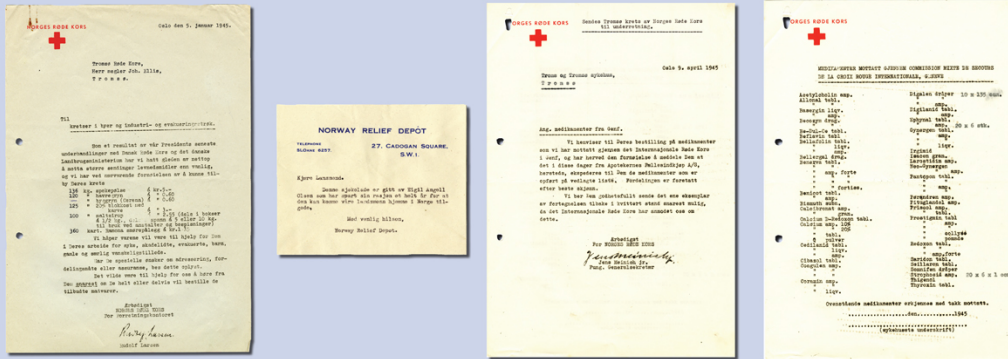
Noen kom bort fra hverandre under tvangsevakueringen, andre hadde kanskje ikke hørt fra sine kjære på flere år. Røde Kors hjalp folk til å etterlyse og finne hverandre i en kaotisk og uoversiktlig tid.

Hermann Smith var en av 17 jøder som ble deportert fra Tromsø til Tyskland under 2. verdenskrig. Senere vet man at han døde i tysk fangenskap i 1943.

Figur 9. Plakat til Arkivdagen 2015.

GRENSELØS HJELP

Mye av hjelpen som Røde Kors var med på å organisere under andre verdenskrig kom fra lokale materielle og økonomiske ressurser, men det kom også mange hjelpeforsendelser fra andre land, så som Danmark, Sverige, England, Sveits, Spania og USA.

Da svenskebarne kom heim til Alta Foto: ukjent. Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme, LNR 263.

Figur 10. Plakat til Arkivdagen 2015.

HJELP TIL FANGER OG FANGELEIRER

Røde Kors
14

Fangeleiren Kyrkbergetta

3.90 Tabl. Pyramidon 0.30
1.30 1 fl. Borvann
+
0.30 10 x 8 cm. Gasbind
4.20 2 tuber Vitapan saararam
2.05 1 fl. Tran
+
1.50 1 rull plaster (Leuko 521)
+
0.18 1 Sakks
+
2.25 1 Vattholder
+
0.60 2 anatomiske pinsetter
+
11.56 2 pinsetter (bøyd for sret)
+
7.44 1 arterieklammer

55.94
12/8.44
Anderssen

Fra russefangeleiren på Havnes i Nord-Troms. Foto: Annie Gjæver, mai 1945. Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme, LNR 263.

NORGES RØDE KORS
15

Oslo, den 17. maj 1945.

Din sendelse er modtaget med tak.
V. Børre Møller-Johnsen.
F. F. S. H. S.

Indsendelse nr. 127/45

Indsendelse nr. 127/45

Et brev i din sendelse er taget af særlig betydning.
Brevet er sendt til den tilsvarende myndighed i Norge.
Hvis du har yderligere oplysninger om indholdet af brevet, bedes du skrive til den tilsvarende myndighed i Norge.
Med venlig hilsen
Knut Rasmussen
Kontorleder

Under andre verdenskrig organiserte Røde Kors hjelp til norske fanger i inn- og utland, men også til utenlandske fanger i Norge. Hjelpen besto av alt fra brev og pakker fra enkeltpersoner til større forsendelser av ulike typer materiell hjelp i form av mat, medisiner, sanitærartikler, klær, sko og andre nødvendigheter.

1. september 1945.

Hvordan i alle dager,
Sjøløst, 1945.

Et parter vil være fanger i Tyskland.

Et utvalg av saker som har som gjenstand for beskjede om at dokumenter for september til tilsvarende norske fanger:

STREIFER ANS, BOKHOLM, Post 20/7-1945,
nr. 0208 - 1945 II.
STREIFER BILJED, Post 22/8-1945,
nr. 0209 - 1945 II.
STREIFER KILJED, Post 2/7-1945,
nr. 0210 - 1945 II.
STREIFER OLJED, Post 10/7-1945,
nr. 0211 - 1945 II.
STREIFER RILJED, Post 10/7-1945,
nr. 0212 - 1945 II.

Til skilling av pakker kan det være viktig å
nr. 120 - i postkontrollen.

Sendt til
J. E. E. E.
Kontorleder

NORGES RØDE KORS

Rådg nr. _____
Konto nr. _____

Kvittering.

Herved erkjennes med takk mottatt av
Norges Røde Kors (Bev. nr. 1/3)

Kr. 150 -
for fem 5- standard-
pakker

Hvorfor kvitteres.

Oslo, den 6. 9. 45
Biskopen i
Før NORGES RØDE KORS
FORRETNINGSKONTORET
C. O. Rasmussen

Fra russefangeleiren på Havnes i Nord-Troms. Foto: Annie Gjæver, mai 1945. Biskopen i Tromsø stift Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme, LNR 263.

Figur 11. Plakat til Arkivdagen 2015.

Facebook-kommentarer til Brevet

Kommentarene er anonymisert, men kan leses i sin helhet på Statsarkivet i Tromsø sin Facebook-side.

1. ...behandlet som utlendinger...

Svar 1: Utlendinger på den tiden var turister/gjester i landet – altså hadde de ikke samme ”rettigheter” som norske borgere.

Svar 2: La nå ikke oss være like hardhudet. Vi har faktisk mye vi kan dele med våre medmennesker.

2. Ser at det ble avslag, da det nederst på arket står ”Intet”. Under krigen var utlendinger en raritet, og det er nok det brevskriveren mener med utsagnet.
3. Dette viser hvor utrolig lite raushet det er i det såkalte norske folket. Vi må oppdra oss selv alle og enhver for å bli et varmere folkeslag.
4. Ja, her er det altså ingen tradisjon for å behandle utlendinger godt.

Svar: Ja, å ikke minst våre egne.

5. Syns dere virkelig det gjengse er å behandle utlendinger dårlig, og er det riktig å kalle de evakuerte flyktninger? De ble tvangsevakuert som en bevisst politikk. Kalkylene til tyskerne var at de fleste ikke skulle klare den farefulle ferden. Kalkylene slo feil. Det ble en vakker, stille høst slik at de skrøpelige farkostene klarte sjøreisen sørover.

Svar 1: Ja, det var en helt horribel kalkulering. Tyskerne satset på at de fleste skulle omkomme underveis. Men denne gang må vi vel si at skjebnen, Vår Herre, eller hva en skal kalle det, riktig var på vår side.

Svar 2: Stemmer dette? Hvor kan man finne den informasjonen?

Svar 3: Her er noe i hvert fall. Les spesielt ordren fra Hitler:
www.adressa.no/meninger/kronikkerarticle9368369.ece

Svar 4: Dere må slutte å blande SYRIA med 2. verdenskrig, blir som å blande Napoleon med Hitler. I SYRIA er det borgerkrig. Blir det når ETT land får for ulike folkeslag. Gjennom 1000 års historie har dette aldri gått bra. Den brente jords taktikk er ikke noe Tyskerne fant på. Har blitt brukt før.

Svar 5: Poenget er vel å vise hvor håpløst det er å være flyktning. Er du flyktet fra krig så er det ikke viktig hvem du flykter fra. Det viktige er at mennesker er i stand til å (ta) vare på andre mennesker og beskytte folk fra de som dreper dem. ...og hvorfor skal man ikke sammenlikne Napoleon og Hitler? Bare fordi det uttalte motivet var forskjellig? Folk med våpen er uansett noe veldig mange velger å springe fra.

Svar 6: Veldig enig med svar 4!

6. ...”Intet”...
7. Jeg var også flyktning i mitt eget land. Tro meg, det var ikke lett. Spurte du om å låne (husgeråd), det var jeg som ble sendt for å spørre om å få låne en kasserolle eller ei panne, var svaret, hvorfor tok dere ikke med dere! Men det var også snille kjekke folk i den bygda. Jeg hadde kontakt og skrev med en elskelig dame fra jeg lærte med å skrive og til hun døde. Hun og mannen hennes var barnløs og jeg var fem år den gangen, så de to ble mine beste venner der i bygda.
8. Hjerteskjærende brev! Folket i Nord-Troms og Finnmark som ble deportert ”sørover” av tyskerne var ikke flyktninger. De hadde ikke på eget initiativ flyktet fra hjemmene sine, men ble tvangsflyttet mot sin vilje. De var deporterte.
9. For en forståelse for sitt eget deporterte folk! Jeg har også hørt beretninger om evakuerte fra Nord-Troms og Finnmark som ble godt ivarettatte, og et vennskap som varte livet ut.
10. :#
11. Vi fikk ”svenskepakker” som inneholdt alt fra gotteri til hermetikk, og var på en måte på høyde med folket på stedet.
12. Godt å minne om dette, mer er nå 70 år siden.

Svar: Det er nå over 70 år siden.
13. Ja, men historien har lett for å gjenta seg...
14. Blir helt matt når jeg leser dette. Folk hadde lite, men å være så ufyselige?
15. Mange hadde det tøft.